

T. XIV (2011) Z. 1–2 (27–28)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

The Cracow Press as a
Subject of Local Press
Studies

**Prasa wydawana
w Krakowie —
przedmiotem badań
nad prasą lokalną**

Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji
Społecznej
Małopolska Wyższa Szkoła Zawodowa
im. J. Dietla
ul. Chmielowskiego 6
PL 31-067 Kraków

**Jerzy
JAROWIECKI**

KEY WORDS

The Cracow press (1661–2009), local press,
Cracow and its culture, Polish centres of media
studies, press studies, history of the
press

SŁOWA KLUCZOWE

prasa krakowska (1661–2009), prasa lokalna,
Kraków i jego kultura, polskie ośrodki badawcze
nad mediami, badania prasoznawcze, historia
prasy

ABSTRACT

This is a review of the state of research of the Cracow press from its beginnings (ie. occasional newspapers) up to 2009. In his study of the Cracow press the author adopts the concept of ‘local press’ (ie. where the key criterion is that of the place of publication regardless of the outreach). A survey of the publications shows that research into the history of the Cracow press boomed after World War II. As scores of articles, monographs and reports were published, the focus of interest was extended from the old grounds of the early press history, the 19th century and the Republic of Cracow, or the press of the Nazi occupation period to the new fields of the press history of the interwar years 1918–1939 as well as the post-1945 and post-1989 periods.

ABSTRAKT

W rozprawie autor przedstawił stan badań nad prasą krakowską od początków jej powstania (od gazet ulotnych) aż do 2009 roku. Autor przyjął założenie, że prasa krakowska może mieścić się w pojęciu „prasa lokalna” (kryterium: miejsce wydania niezależnie od zróżnicowanego zasięgu). Dokonał przeglądu publikacji, stwierdzając dynamiczny rozwój badań nad prasą krakowską po II wojnie światowej. Dziesiątki artykułów, monografii, raportów wskazują, że ostatnimi laty poszerzył się znacznie krąg tematycznych zainteresowań nie tylko prasą dawną i Krakowskiej Rzeczypospolitej oraz prasą lat okupacji hitlerowskiej (1939–1945), ale prasą II Rzeczypospolitej (1918–1939) oraz po 1945 r., szczególnie zaś po zmianach ustrojowych w 1989 r.

Streszczenia

Autor rozprawy potraktował prasę wydawaną w Krakowie jako prasę lokalną (od miejsca wydania), ukazując jednocześnie różnorodny jej zasięg (lokalny, ponadlokalny, regionalny, ogólnokrajowy). Prasa krakowska, mimo że wpisała się znacząco do dziejów polskiej prasy i dziennikarstwa do niedawna — zdaniem wielu badaczy — nie cieszyła się zbyt wielkim zainteresowaniem. Z perspektywy ostatnich lat pogląd ten należy zmienić. Autor dokonał przeglądu badań, stwierdzając, że właściwie każdy okres rozwoju prasy krakowskiej ma już swoich autorów, wiele znaczących tytułów doczekało się monografii (m.in. „Merkuriusz Polski”, „Czas”, „Kraj”, „Naprzód”, „Głos Narodu”, „Ilustrowany Kurier Codzienny”). Do niedawna całościowego opracowania doczekała się dawna prasa oraz wydawana w Rzeczypospolitej Krakowskiej, a także prasa wydawana w Krakowie w latach hitlerowskiej okupacji (1939–1945). W ostatnich latach poszerzył się stan badań nad prasą krakowską z lat 1918–1939 oraz po 1989 r. W rozprawie, bogatej w przypisy, dokumentujące główne tezy autora dotyczące podstawowych nurtów badawczych, zaprezentowano dorobek twórczy licznych badaczy krakowskich mediów, uporządkowany chronologicznie.

Powszechnie wiadomo, że początki prasy polskiej związane są z Krakowem. Gród wawelski stał się niekwestionowaną kolebką polskiej prasy, która z racji miejsca wydawania może być określana jako lokalna. I stąd uzasadnione jest mówienie o niej, a ściślej — o badaniach nad nią — w dyskusjach poświęconych lokalnym mediom, w tym prasie lokalnej, cofając się też w odległą przeszłość¹.

Przypomnijmy, że tu, w Krakowie Heronim Pinocci rozpoczął w 1661 roku wydawanie „Merkurjusza Polskiego”, którego zasięg nie ograniczył się tylko do Krakowa. Czasopismo to po latach stało się przedmiotem badań wielu autorów, szczególnie po II wojnie światowej. O „Merkurjuszu Polskim” pisali Zofia Libiszowska (1955)², Jan Lankau (1960)³, Jerzy Łojek (1968, 1976)⁴, Renata Majewska-Grzegorzczkowska (1958)⁵, Adam Przyboś (1960, 1963)⁶, Jan Sulowski (1967)⁷, J. Szczepaniec (1974)⁸.

---

¹ O stanie badań nad prasą lokalną zob.: S. Dziki, *Stan badań nad prasą krakowską*, [w:] Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa XIX i XX wieku [t. 1], red. R. Ergetowski, Kraków 1988, s. 196–210; S. Dz. [tenże] *[Badania nad prasą w Polsce]*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976, s. 27–31; J. Jarowiecki, *Prasa w Krakowie: tradycja i współczesność (Część pierwsza: do roku 1918)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2003, t. 6, z. 1, s. 11–52; tenże, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, t. 2, Kraków 2006, s. 11–41; S. Dziki, *Stan badań nad prasą Krakowa i Lwowa w latach 1990–2005* (w druku).

² Z. Libiszowska, *Pierwsza gazeta polska — „Merkuriusz Polski” i jej rola w walce o reformę ustroju w połowie XVII wieku*, „Prace Polonistyczne” 1955, t. 12.

³ J. Lankau, *Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie 1513–1729*, Kraków 1960.

⁴ J. Łojek, *Problemy rozwoju prasy staropolskiej*, [w:] *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej*, t. 1, Warszawa 1967, s. 171–187, t. 2, s. 213–245; tenże, *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976, s. 11–17 (*Historia prasy polskiej* [t. 1], red. J. Łojek).

⁵ R. Majewska-Grzegorzczkowska, „Merkuriusz Polski” z 1661 roku i początki periodycznego piśmiennictwa polskiego, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych” 1958, t. 7.

⁶ A. Przyboś, „Merkuriusz Polski” (reedycja krytyczna), Kraków 1960; tenże, „Merkuriusz Polski” na tle epoki, „Zeszyty Prasoznawcze” 1963 nr 1/2, s. 7–18.

⁷ J. Sulowski, *Włoska odmiana „Merkurjusza Polskiego”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967, nr 1, s. 65–74.

⁸ J. Szczepaniec, *Udział drukarni Bertutowiczów w akcji wydawniczej „Merkurjusza Polskiego” z 1661 roku*, „Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 1974, t. 9, s. 87–106.

Do dziejów polskiego dziennikarstwa i prasy wpisało się wiele tytułów prasowych, które redagowano w dawnym królewskim mieście. One też budziły zainteresowanie rzeczonych historyków. Zdaniem piszącego do najważniejszych należą: „Gazeta Krakowska”, powstała w czerwcu 1794 roku jako dziennik informacyjny, ukazująca się z przerwami (1796–1831, 1846–1848); jej założycielem i wydawcą był J.A. Maj, a następnie S. Cieszkowski, A. Grabowski, K. Majeranowski oraz W. Iżycki⁹ — dodać trzeba, że tytuł dożył czasów współczesnych; „Pszczółka Krakowska” (1819–1822), wydawana i redagowana przez Konstantego Majeranowskiego¹⁰, „Czas. Dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej...” (1848–1939) — organ krakowskich konserwatystów, redagowany kolejno m.in. przez P. Popiela, L. Siemieńskiego, K. Sobolewskiego, A. Kłobudzkiego, S. Tarnowskiego, M. Chylińskiego, A. Beauprégo, R. Starzewskiego; podobnej orientacji „Przegląd Polski” (1866–1914) pod redakcją wybitnych polityków i dziennikarzy: S. Koźmiana, L. Powidaja, I. Skrochowskiego, S. Tarnowskiego, J. Mycielskiego¹¹; „Nowa Reforma” (1882–1928) związana z obozem liberalno-demokratycznym, redagowana przez K. Srokowskiego, T. Romanowicza, A. Asnyka, W. Prokescha, M. Konopińskiego. W tym nurcie sytuowała się też „Krytyka” (1896–1914)¹² i jej redaktorzy: L. Bruner, W. Feldman, I. i Z. Daszyńscy, B. Limanowski, K. Kelles-Krauz. Dużym zainteresowaniem cieszyły się znaczące czasopisma wydawane przez socjalistów: „Naprzód” (1892–1939) pod redakcją: I. Daszyńskiego, J. Englischa, E. Haeckera, W. Bryniarskiego, K. Kaczanowskiego i in. oraz reprezentujący nurt narodowo-katolicki „Głos Narodu” (1883–1939), redagowany przez J. Rogosza, K. Ehrenberga, A. Beauprégo, J. Maćkowskiego, J. Matyasika, czy też o podobnej orientacji „Przegląd Powszechny” (1884–1939) pod redakcją ks. M. Morawskiego, S. Kobyłeckiego, J. Pawelskiego, J. Urbana¹³. Niewątpliwie w dzieje polskiego dziennikarstwa wpisał się „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939) Mieczysława Dąbrowskiego.

Do niedawna pisano, że wiedza o prasie wydawanej w Krakowie była stosunkowo skromna. Z perspektywy roku 2009 pogląd ten należy zmienić. Przed

---

⁹ W. Bieńkowski, *Jan Maj — założyciel i pierwszy redaktor „Gazety Krakowskiej” w latach 1796–1831*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1959, nr 1/2, s. 155–166.

¹⁰ M. Romankówna, „Pszczółka Krakowska” 1819–1822, Kraków 1939.

¹¹ M. Korczyńska-Derkacz, *Typy informacji o książce w krakowskim czasopiśmie „Przegląd Polski” (1866–1914)*, [w:] *Kraków — Lwów: Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001, s. 491–498; M. Stonkiewicz, *Spis przedmiotów zawartych w stu tomach „Przeglądu Polskiego” 1866–1891*, Kraków 1891.

¹² F. Lichodziejewska, „Krytyka” 1896–1897; 1899–1914, [w:] *Obraz literatury polskiej. Literatura okresu Młodej Polski*, t. 1, Warszawa 1968, s. 177–206; W. Suchodolski, „Krytyka” 1899–1914. *Bibliografia zawartości*, Wrocław 1993; J. Kądziela, „Krytyka”, [w:] *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 1: A–M, Warszawa 1984, s. 516; J. Myśliński, *Strona finansowa wydawnictwa „Krytyka” 1910–1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. V, z. 1, 1996, s. 203–208.

¹³ S. Krajewski, *Filozofia społeczna w „Przeglądzie Powszechnym” w latach 1884–1939*, Warszawa 2003; J. Goul, *Galicja, Kraków i rok 1884*, „Przegląd Powszechny” 2004, nr 12, s. 373–394; *Jubileusz „Przeglądu Powszechnego” 2004*, nr 1, s. 9–12.

ponad dwudziestu laty Sylwester Dziki, wybitny krakowski prasoznawca, stwierdził na Konferencji naukowej pt. *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, zorganizowanej przez Katedrę Bibliotekoznawstwa i Informatyki naukowej krakowskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej, kierowanej przez J. Jarowieckiego, że właściwie dwa okresy zostały całościowo opracowane¹⁴, a mianowicie dawna prasa oraz lata Rzeczypospolitej Krakowskiej (1772–1850)¹⁵, a także polska prasa konspiracyjna¹⁶ i tzw. gadzinowa

¹⁴ S. Dziki, *Stan badań nad prasą krakowską...*, s. 198.

¹⁵ M. Tyrowicz, *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studium porównawcze*, Kraków 1979. Zob. też: Z. Jagoda, *O literaturze i życiu literackim Wolnego Miasta Krakowa 1816–1846*, Kraków 1971; J. Kras, *Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870*, Kraków 1977; A. Aleksiewicz, *Drukarstwo w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji zachodniej w latach 1815–1860*; W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846–1906*, t. 1, Kraków 1907; T. Gutkowski, *Cenzura w Wolnym Mieście Krakowie 1932–1946*, Kraków 1994.

¹⁶ Zob. prace J. Jarowieckiego: *Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Kraków 1980; *Katalog krakowskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945*, Kraków 1978; *Krakowskie konspiracyjne pismo satyryczne „Na ucho” (1943–1944)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 24, Prace Historycznoliterackie, Kraków 1966, s. 73–111; *O konspiracyjnej prasie ludowej okręgu krakowskiego w latach 1939–1944*, tamże, z. 36, Kraków 1971, s. 273–291; *Prasa podziemna IV krakowskiego obwodu PPR*, Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne, z. 39, Kraków 1972, s. 153–165; *Krakowskie pismo konspiracyjne z lat 1943–1944 „Watra”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1974, t. 13, z. 2, s. 157–202; *Prasa podziemna w latach 1939–1945. Studia i szkice*, Kraków 1975; *Prasa podziemna w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1976, z. 2, s. 139–169; *Podziemna prasa ludowa VI Okręgu Rocha (krakowskiego) w latach 1939–1945*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1977; *Krakowska prasa konspiracyjna w latach II wojny światowej*, [w:] *Polska prasa konspiracyjna lat 1939–1945 i początki prasy w Polsce Ludowej*, Kraków 1979, s. 89–105; „Przegląd Polski” (1940–1944) — *konspiracyjne pismo Szarych Szeregów w Krakowie*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, t. IV, z. 1, s. 63–91, *Krakowski „Dziennik Polski” (1940–1945) na tle konspiracyjnej prasy Stronnictwa Demokratycznego i Stronnictwa Polskiej Demokracji w czasie okupacji niemieckiej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2007, t. 10, z. 1, s. 134–150; J. Jarowiecki przedstawił też analizę polskich badań w tym zakresie („Przegląd Humanistyczny” 1982, 26, nr 1/2, s. 256–269 oraz w tomie pt. *Literatura i prasa w latach okupacji hitlerowskiej*, Kraków 1983, s. 5–25); *O badaniach nad prasą konspiracyjną w Polsce w latach 1939–1945 (lata 1968–1982)*. Krakowską prasę konspiracyjną zajmowali się również m.in.: M. Arczyński, *Z dziejów prasy konspiracyjnej w Krakowie 1939–1945*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1973, 14, nr 1, s. 58–66; J. Kucia, *Krakowska prasa konspiracyjna 1939–1945*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1969, 10, nr 2, s. 41–52; tenże, *Tajne drukarnie krakowskie w okresie okupacji hitlerowskiej*, tamże, nr 4, s. 49–60; tenże, *Kolportaż krakowskiej prasy konspiracyjnej w okresie okupacji hitlerowskiej*, tamże, 1970, 11, nr 2, s. 41–52; M. Kurowska, *Szare Szeregi w Krakowie*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1978, nr 5, s. 59–89; E. Fogelzang-Adler, *Stosunki polsko-radzieckie na łamach „Dziennika Polskiego”*, „Rocznik Wschodni” 2004, nr 10; taż, „Dziennik Polski” (1940–1945) *wobec zagadnień niemieckich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2009, t. 12, z. 1, s. 55–77; taż, *Postawy Polaków wobec Niemców oraz zjawisk wojennych i okupacyjnych w krakowskiej prasie konspiracyjnej obozu demokratycznego lat 1939–1945*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. 9, cz. 2, red. H. Kosętko, B. Góra, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 286–291; J. Seniów, *Czasopisma konspiracyjne Narodowej Demokracji wobec obcych ideologii i mocarstw zachodnich (1939–1943)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 2, s. 77–96; tenże, *Katolicyzm w ideologii czasopism konspiracyjnych Narodowej Demokracji (1939–1945)*, tamże, 1999, z. 1, s. 37–39, z. 2, s. 91–92.

(tj. prasa niemiecka w języku polskim) wydawana w czasie okupacji hitlerowskiej w Polsce¹⁷. Ale stan ten uległ radykalnej zmianie. Znacznie poszerzył się stan badań nad prasą krakowską, zbadano też inne okresy, a przede wszystkim prasę lat 1918–1939, o której w pierwszych latach powojennych niewiele pisano. O tej ostatniej dysponujemy obszerną wiedzą pamiętnikarską¹⁸. Badania prowadzone przez Ośrodek Badań Prasowych, członków Komisji Prasoznawczej Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie, badaczy Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej (politologów, bibliologów), obecnie Uniwersytetu Pedagogicznego, znacznie wzbogaciło piśmiennictwo naukowe o prasie krakowskiej. To już nie tylko studia przyczynkarskie, powstały prace monograficzne oraz prace wnoszące istotny wkład do nienapisanej dotąd wielostronnej syntezy prasy krakowskiej. Pomijam tu czterotomową *Historię prasy polskiej* wydaną w latach 1976–1980 pod redakcją Jerzego Łojka, opracowaną w Pracowni Czasopiśmiennictwa Polskiego Instytutu Badań Literackich kierowanej przez znakomitego historyka prasy prof. dr hab. Jerzego Myślińskiego. W każdym z czterech tomów znalazły się ważne ustalenia dla wiedzy o periodykach krakowskich, które wyszły spod piór kompetentnych autorów

---

¹⁷ T. Cieślak, *Z historii niemieckiej prasy w języku polskim*, cz. I: „*Goniec Krakowski*” (27 X 1939 – 18 I 1945), cz. II: *Hitlerowska „Gazeta Żydowska” w Krakowie* (23 VII 1940 – 30 VIII 1942), „*Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*” 1969, z. 4, s. 569–579; W. Wójcik, *Gadzinówka „Goniec Krakowski” 1939–1945*, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*” 1981, nr 3; też, „*Goniec Krakowski*” a „*Nowy Głos Lubelski*”, [w:] *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, red. J. Jarowiecki, J. Myśliński i in., Lublin 1986, s. 145–148; też, *Jawna działalność wydawnicza w okresie okupacji hitlerowskiej w Krakowie (1939–1945)*, „*Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*”, z. 78, *Prace Bibliotekoznawcze I*, Kraków 1982, s. 169–182; też, *Prasa gadzinowa Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, Kraków 1988; E.C. Król, *Niemieckie czasopisma w języku polskim dla szkolnictwa w Generalnej Guberni* („*Ster*”, „*Mały Ster*”, „*Zawód i Życie*”), „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*” 1978, nr 1, s. 109–122; K. Woźniakowski, *Gadzinowy miesięcznik „Kolejowiec” (1943–1944) i jego publikacje literackie*, „*Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*”, z. 178, *Prace Bibliotekoznawcze VIII*, Kraków 1996, s. 155–170; tenże, „*Ilustrowany Kurier Polski*” (1939–1945) — *modelowy periodyk quasi-kulturalny Generalnego Gubernatorstwa*, „*Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie*” 1995, t. XXXVIII/2, s. 169–192; tenże, *W kręgu jawnego piśmiennictwa literackiego Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, Kraków 1997; tenże, *Niemiecka polskojęzyczna prasa „gadzinowa” czasów II wojny światowej (1939–1945). Próba syntetycznego spojrzenia*, „*Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*” 2004, t. 8; S. Kwiecień, *Prasa żydowska w Krakowie w czasie okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. 9, cz. 2, s. 303–313.

¹⁸ J. Brzękowski, *W Krakowie i Paryżu. Wspomnienia i szkice*, Warszawa 1968; Z. Leśnodorski, *Wspomnienia i zapiski*, Kraków 1959; tenże, *Wśród ludzi mojego miasta. Wspomnienia i zapiski, część druga*, Kraków 1968; T. Kudliński, *Młodości mej stolica. Pamiętnik krakowianina z okresu między wojnami*, Kraków 1970; J. Kurek, *Mój Kraków*, Kraków 1963; tenże, *Błyskawiczna lista wspomnień*, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*” 1980, 19, nr 4, s. 63–80; Z. Ordyńska, *To już prawie sto lat... Pamiętnik aktorki*, Wrocław 1970; W. Zechenter, *Upływa szybko życie. Książka wspomnień*, Kraków 1971.

(Jerzy Łojek, Irena Skąpska-Homola, Jerzy Myśliński, Jerzy Jarowiecki, Andrzej Paczkowski)¹⁹.

Nieliczne tytuły prasowe doczekały się swych monografii, np. „Merkuriusz Polski” (1661)²⁰, częściowo „Czas” (1848–1939)²¹, „Kraj” (1869–1874)²², „Naprzód”

¹⁹ J. Łojek, *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976, s. 11–109; I. Homola, *Prasa galicyjska w latach 1831–1866*, tamże, s. 199–259; J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976, s. 114–176; J. Jarowiecki, *Prasa w Krakowie: tradycja i współczesność (część pierwsza: do roku 1916)*, w: tenże, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, t. II, Kraków 2006, s. 11–41, A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980; F. Korpałowa, *Prasa krakowska od gazet pisanych do roku 1914*, Kraków 1958.

²⁰ Por. przypisy 2–8. Zob. nadto: „Merkuriusz Polski” (przedruk technika fotooffsetową), Warszawa 1978; W.R. Rzepka, *Gorzynowa zagadka w „Merkurjuszu Polskim” z 1661 roku*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1964, nr 4, s. 10–16; K. Sarnecki, *Na jakim papierze drukowano pierwszą polską gazetę*, tamże, 1960, nr 5/6, s. 130–133; A. Przyboś, „Merkuriusz Polski” na tle epoki, tamże, 1961, nr 1/2, s. 7–18; K. Targosz, *Hieronim Pinocci. Studium z dziejów kultury naukowej w Polsce w XVIII w.*, Warszawa 1967; J. Sulowski, *Włoska odmiana „Merkurjusza Polskiego”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967, 8 nr 1, s. 65–74; tenże, „Continuatione del Mercurio Polacco”, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1976, 15, nr 4, s. 377–420; A. Reiter, *Poligeniczność gatunkowa „Merkurjusza Polskiego” z 1661 roku*, „Zapis”, ser. 6, 2000, s. 7–17.

²¹ *Jubileusz „Czasu” (50-lecie)*, Kraków 1899; *Księga pamiątkowa na dziewięćdziesięciolecie „Czasu” 1848–1938*, Warszawa 1938; K. Adamek, *Geneza i wstępny program krakowskiego „Czasu”*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, 19, nr 1, s. 19–34; J. Drobiszewski, *Serwis informacyjny dziennika „Czas” w latach 1848–1865*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1968, 9, nr 1, s. 74–86; tenże, *Kręgi czytelnicze „Czasu” w latach 1848–1865*, „Studia Historyczne” 1969, 12, nr 3, s. 377–394; K. Olszański, „Czas” wobec powstania styczniowego, [w:] *Kraków w powstaniu styczniowym*, Kraków 1968, s. 193–301; tenże, *Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego*, Kraków 1975; M. Król, *Konserwatyści krakowscy 1831–1865*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1973, 19, s. 175–207; W. Władyka, *Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935*, Wrocław 1977; S. Rudnicki, W. Władyka, *Prasa konserwatywna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki i przegląd tytułów*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1975, 14, z. 4, s. 409–465; J. Myśliński, *Z dziejów prasy konserwatywnej w Krakowie przed pierwszą wojną światową*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, 5, z. 1, s. 117–131; M. Schabowska, *Słownictwo i frazeologia recenzji teatralnych zamieszczonych w „Czasie” (1890–1895)*, „Poradnik Językowy” 1987, z. 6, s. 429–448; taż, *Słownictwo reklam i anonsów prasowych zamieszczonych w „Czasie” (1890–1895)*, Kraków 1990, s. 141; M. Zarębina, *Wyrazy waloryzujące w tekstach reklamowych krakowskiego „Czasu” (w sto lat później)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny; Prace Językoznawcze WSP Kraków” 1997, z. 9, s. 275–283; A. Toczek, *Redakcja i współpracownicy krakowskiego „Czasu” w latach 1920–1934*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. 4, Kraków 1999, s. 272–290; M. Zięba, *Juliusz Słowacki w Krakowie — na podstawie relacji w „Czasie” z lat 1870–1873*, tamże, t. 5, Kraków 2001, s. 239–257.

²² J. Gos, *Profil literacki krakowskiego „Kraju” pod redakcją Stanisława Służewskiego*, „Prace Polonistyczne” 1971, 27, s. 135–145; H. Kozłowska-Sabatowska, *Ideologia pozytywizmu galicyjskiego 1864–1881*, Wrocław 1978; C. Lechicki, *Krakowski „Kraj” (1869–1874)*, Kraków 1978; tenże, *Początki krakowskiego „Kraju”*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 4, s. 61–85; tenże, *Prasa galicyjska u progu walki o autonomię*, „Biuletyn Prasoznawczy” 1957, nr 1, s. 27–51; tenże, *Pierwszy krok krakowskiego „Kraju”*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Badań Prasoznawczych” 1956, nr 10; P. Stasiński, *Albumy fotograficzne Kazimierza Chłędowskiego z krakowskiego „Kraju” (1869–1871)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981, nr 1, s. 75–94; I. Zaremba-Piekara, *Idee pozytywistyczne w „Kraju” Ludwika Gumpłowicza*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, 9, z. 1, s. 17–32; W. Okoń, *Wokół „Kraju”*, [w:] tenże, *Stygająca planeta. Polska krytyka artystyczna wobec malarstwa historycznego i historii*, Wrocław 2002, s. 131–153.

(1892–1939)²³, „Głos Narodu” (1893–1939)²⁴, „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939)²⁵.

²³ Daszyński jako redaktor „Naprzodu”. *Wspomnienia tow. Kubanka*, „Naprzód” 1947, nr 300; J. Buszko, *Walka „Naprzodu” z cenzurą (1892–1914)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1960, nr 5/6, s. 120–129, tenże, *Polskie czasopisma socjalistyczne w Galicji*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 1/2, s. 29–35; J. Myśliński, *Z badań nad układem zawartości polskiej prasy codziennej na przełomie XIX i XX w. (Prasa ugrupowań konserwatywnych i partii socjalistycznych)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973, 12, z. 2, s. 187–210; tenże, *Polskie czasopiśmiennictwo socjalistyczne do 1918 r. — instrument towarzyszący powstaniu i rozwojowi ruchu robotniczego*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, nr 2, s. 21–32; tenże, *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982; W. Najdus, *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska 1890–1919*, Warszawa 1983; J. Janowicz [K. Ślusarek], „Naprzód” w latach 1892–1918, „Naprzód. Kwartalnik Polityczny” 1989, nr 1, s. 40–45; A. Toczek, *Krakowski dziennik PPS — „Naprzód” w latach 1911–1939. Zarys problematyki*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 178, Prace Bibliotekoznawcze VIII, Kraków 1988, s. 157–178; tenże, *Stosunki „Naprzodu” z innymi pismami politycznymi Krakowa i PPS*, [w:] *Kraków — Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, Kraków 1996, s. 190–197; tenże, *Zespół redakcyjny i współpracownicy krakowskiego „Naprzodu” za redakcji Emila Hackera w latach 1920–1934*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1993, nr 1, s. 51–63; tenże, *Krakowski „Naprzód” i jego polityczne oblicze 1919–1934*, Kraków 1994; tenże, *Krakowski „Naprzód” jako główny organ prasowy PPSD (1892–1919)*, [w:] *W „naprzodowym” stylu. Materiały z sympozjum w 110 rocznicę ukazania się krakowskiego „Naprzodu”*, red. H. Kosętko, A. Toczek, Kraków 2004, s. 8–31; tenże, *Wydawnictwo i organizacja krakowskiego dziennika PPS „Naprzód” (1919–1939)*, tamże, s. 41–64; S. Kwiecień, *Szata zewnętrzna i układ wewnętrzny „Naprzodu” w latach 1919–1934*, tamże, s. 32–40; J. Jarowiecki, „Naprzód” i krakowska prasa socjalistyczna na tle socjalistycznej prasy konspiracyjnej w Polsce w latach 1939–1945, tamże, s. 65–82; E. Fogelzang-Adler, *Krakowski „Naprzód” wobec Związku Radzieckiego (1944–1945)*, tamże, s. 98–111; H. Kosętko, *Krakowski „Naprzód” w „drugim obiegu” (1988–1990)*, tamże, s. 112–115.

²⁴ C. Lechicki, *Kartka z dziejów prasy krakowskiej XX wieku*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1955, z. 1/2, s. 119–138; tenże, *Pierwsze dwudziestolecie krakowskie „Głosu Narodu” (Fragment z większej całości)*, „Studia Historyczne” 1969, 12, z. 4, s. 507–532; tenże, *Krakowski „Głos Narodu” w latach 1914–1939*, tamże, 1973, 16, z. 3, s. 343–381; tenże, *Rzut oka na sto lat polskiego czasopiśmiennictwa katolickiego (1833–1939)*, „Novum” 1975, nr 1–3, s. 76–92; M. Potelski, *Krakowski „Czas” i „Głos Narodu” wobec przewrotu Józefa Piłsudskiego i represji pomajowych*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VI, cz. 2, Kraków 2003, s. 260–273.

²⁵ J. Pelczarski, *Niektóre fakty z historii koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny”*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 2; E. Podgórska, *Koncern wydawniczy „Ilustrowany Kurier Codzienny” i pozostała po nim spuścizna fotograficzna*, „Archeion” 1979, 67, s. 129–153; W. Władyka, *Polityczne oblicze prasy ogólnoinformacyjnej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1979, 18, nr 4, s. 87–101; tenże, *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjny dziennik Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982; E. Rudziński, *O koncernach: „prasy czerwonej” i „IKC” (1926–1939)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1968, 7, z. 1, s. 147–161; K. Santera, *Konrad Wrzos, „Zeszyty Prasoznawcze” 1980, 21, nr 3, s. 91–102; A. Bańdo, „Kurier Literacko-Naukowy” — dodatek do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. IV, s. 291–304; tenże, *Dzieje koncernu „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. V, Kraków 2001, s. 599–608; tenże, *„Ilustrowany Kurier Codzienny” w dziewięćdziesiątą rocznicę powstania 1910–2000*, *Annales Academiae Paedagogicae Cracviensis, Studia Ad Bibliothecarum Scutum Pertinentia* — 2.2 (2003), s. 119–144; tenże, *Marian Dąbrowski i legenda „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”* [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VI, cz. 2, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, s. 195–206; tenże, *Nie tylko krew na pierwszej stronie. Problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kurie-*

Powstały liczne prace, które w różny sposób ogólnie charakteryzują dzieje prasy krakowskiej. Nie sposób scharakteryzować wszystkich, stąd ograniczę się do wymienienia niektórych. Początkowych lat rozwoju prasy krakowskiej dotyczą prace badawcze Konrada Zawadzkiego, autora trzypięciotomowej bibliografii *Gazet ulotnych polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII wieku* (Wrocław 1977–1990), który Krakowowi poświęcił ważną rozprawę: „Awizy Krakowskie” i „Gazety z Warszawy”, *Dwie gazety seryjne z przelomu XVII i XVIII wieku*²⁶, oraz Daniły Hombek piszącej o periodyku pt. „*Krakowskie Kointeligencje i Wiadomości tak dla łatwiejszego sposobu w rządach publicznych, handlu i żywności, jako też kunsztów i nauk podane*”²⁷. Powstały liczne rozprawy dotyczące różnych typów czasopism, np. dotyczących czasopism dla wsi, dla ludu — Henryk Syska napisał książkę *Od „Kmiotka” do „Zarania”* (Warszawa 1949), o tytułach przeznaczonych dla wsi od XVIII wieku, w tym krakowskich, wspominała Irena Turowska-Barowa (*Polskie czasopisma o wsi dla wsi od XVIII w. do 1960 r. Materiały bibliograficzno-katalogowe*, Warszawa 1963) oraz Krzysztof Dunin-Łasowicz (*Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji*, Wrocław 1952). Przedmiotem zainteresowań badawczych stały się też wybrane tytuły czasopism poświęconych problemom kultury, literatury, nauki i sztuki. Takim periodykiem była wspomniana wcześniej „Krytyka” (1896–1914), sympatyzująca z ruchem socjalistycznym, opowiadająca się za programem Młodej Polski²⁸. Krakowski-

ra Codziennego w latach 1918–1939. Wyniki analizy prasoznawczej, „Annales Academiae Pedagogice Cracovienis. Studia ad Bibliotecarum Scientiam Pertinentia”, 2006, z. 4, s. 129–138; J.Z. Białek, „*Kurier Literacko-Naukowy 1924–1939*, [w:] *Obraz literatury XIX i XX wieku*, red. K. Wyka [et al.], Kraków 1979, s. 392–394; tenże, *Problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kuriera codziennego” w latach 1918–1939*, Kraków 2006, s. 238; tenże, *Problematyka „dziesiątej muzy” na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VIII, Kraków 2006, s. 555–562; E. Bogdanowska-Spuła, *Ludzie Mariana Dąbrowskiego — krąg współpracowników koncernu „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*, tamże, s. 609–624; taż, „*Białe kruki*” koncernu „*Ilustrowanego Kuriera Codziennego*”, tamże, t. VI, Kraków 2003, cz. II, s. 207–223; taż, *Marian Dąbrowski w kręgu Klubu Okrągłego Stołu*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VII, red. H. Kosętko, Kraków 2005, s. 542–555; taż, „*Szkie do pamiętników*” Jana Stankiewicza — redaktora koncernu „*Ilustrowanego Kuriera Codziennego*”, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2000, z. 2, s. 69–90; P. Borowiec, *Podstawy finansowe i prawne wydawnictwa i koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny”*, tamże, s. 224–240; tenże, *Obraz Rosji Radzieckiej, Czechosłowacji i Niemiec na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, tamże, t. VII, 2005, s. 570–593; tenże, *Koncern prasowy „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w wirze II wojny światowej*, „*Zeszyty Prasoznawcze*” 2005, nr 3/4, s. 117–131, tenże, *Jesteśmy głosem milionów. Dzieje krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939)*, Kraków 2005; tenże, *Między sensacją a nauką. Obraz produktów krakowskiego wydawnictwa i koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny”*, Kraków 2005; P. Władysław, *Właściciel Pałacu Prasy*, „*Prasa Polska*” 1985, nr 3, s. 18–22; J. Dużyk, „*Ilustrowany Kurier Codzienny*” — *wierny Krakowowi*”, Kraków 1991, nr 4, s. 29–31; *Ilustrowany Kurier Codzienny 1910–1939. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa*, red. G. Wrona, P. Borowiec, K. Woźniakowski, Kraków–Katowice 2010.

²⁶ „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*” 1986, t. 25, z. 3, s. 5–18.

²⁷ D. Hombek, *Prasa, czasopisma polskie XVIII w. w perspektywie bibliologicznej*, Kraków 2001, s. 255–259.

²⁸ Por. przypis 12.

mi czasopismami literackimi zajmował się Aleksander Zyga, poświęcił im książkę w 1983 r. pod tytułem: *Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX (1860–1895)*. Szczegółowej analizie poddał „Szkice Społeczne i Literackie” (1875–1876)²⁹ oraz ich kontynuację „Przegląd Literacki i Artystyczny” (1882–1886)³⁰. Natomiast dwutygodnikowi literacko-artystycznemu pt. „Świat” (1888–1892) uwagę poświęciła Ewa Korzeniowska³¹ oraz Aleksander Zyga³². Katolickim miesięcznikiem społeczno-kulturalnym, „Przeglądem Powszechnym”, zajmował się Stanisław Pigoń i W. Arcimowicz³³. Miesięcznikiem społeczno-kulturalnym przeznaczonym dla kobiet, wydawanym przez ludowców, pt. „Przodownica” (1899–1910), walczącym o prawa społeczne dla kobiet wiejskich, interesowała się Zofia Zaleska oraz Zofia Sokół³⁴. Prasie krakowskiej wiele miejsca poświęcono w czterotomowej *Historii prasy polskiej (1976–1980)*, opracowanej pod redakcją Jerzego Łojka, w której autorami znaczącymi, piszącymi szczególnie o prasie galicyjskiej byli Jerzy Łojek, Irena Homola i Jerzy Myśliński³⁵.

Przedstawienie informacji o prasie krakowskiej będącej przedmiotem badań naukowych pragnę poprzedzić uwagę, że prasa lokalna w Polsce ma wieloletnią tradycję, niemalą też tradycję mają badania nad prasą lokalną. Zainteresowania nią pojawiły się w połowie XIX wieku, kiedy w Polsce zaczął się jej w miarę intensywny

²⁹ A. Zyga, „Szkice Społeczne i Literackie” (1875–1876), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. 9, z. 1, tenże, *Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX w. (1860–1945)*, Kraków 1982.

³⁰ A. Zyga, „Przegląd Literacki i Artystyczny” (1882–1886), tamże, 1974, t. 13, z. 3.

³¹ E. Korzeniowska, „Świat” 1888–1893, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku: Literatura Młodej Polski*, t. 1, Warszawa 1968, s. 221–232.

³² A. Zyga, „Kalina” (1866–1870), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973, t. 12, z. 1.

³³ „Przegląd Powszechny”, t. 200, 1933, Zeszyt jubileuszowy [praca zbiorowa m.in.: *Półwiekowa praca „Przeglądu Powszechnego”*. Dział historii literatury oprac. S. Pigoń; dział literatury miejskiej oprac. W. Arcimowicz. Nadto: *Spis rzeczy z trzeciego sześćciolecia „Przeglądu Powszechnego” 1896–1901*, Kraków 1902; też... *z czwartego sześćciolecia [...] 1902–1907*, Kraków 1908; też... *z piątego sześćciolecia [...] 1908–1913*, Kraków 1914.

³⁴ Z. Zaleska, „Przodownica” — *pismo dla kobiet wiejskich w r. 1899*, „Kurier Warszawski” 1937, nr 347; Z. Sokół, „Przodownica” (1899–1912). *Zarys monograficzny*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 78: „Prace Bibliotekoznawcze I”, Kraków 1982, s. 99–124. Zob. też: J. Franke, *Polska prasa kobieca w latach 1820–1918*, Warszawa 1999; Z. Zaleska, *Czasopisma kobiece w Polsce. Materiały do historii czasopism 1918–1937*, Warszawa 1938.

³⁵ J. Łojek, *Prasa krakowska w latach 1815–1830*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976, s. 92–97; I. Homola, *Prasa galicyjska 1831–1866*, tamże, s. 199–246; J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918)*, tamże, t. 2: *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976, s. 114–176. Zob. nadto: J. Myśliński, „Ognisko” (1889–1890) *na tle losów Czytelni Akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1962, t. 1; tenże, *Prasa wydawana przez Ligę Narodową w Krakowie przed 1905 rokiem*, tamże, 1963, t. 2; tenże, *Dzieje „Ojczyzny” w Krakowie 1907–1914*, tamże, 1969, t. 8, z. 1; tenże, *Czasopiśmiennictwo naukowe w Galicji w dobie autonomicznej*, „Rocznik Historii czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 8, 1969, z. 4; tenże, *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej w Galicji 1905–1914*, Warszawa 1970.

rozwój³⁶. Za trafny uznać należy pogląd, że „spoglądając na dzieje polskiego dziennikarstwa od czasów najdawniejszych aż po współczesne, musimy stwierdzić, iż gazety i czasopisma lokalne stanowią podstawowy środek komunikowania i uzyskiwania informacji przez najszerze rzesze czytelnicze w Polsce”, należące „do skarbnicy ogólnopolskiego dorobku kulturalnego”³⁷. Miałem okazję pisać na ten temat, stąd przywołam ze swych tekstów niektóre ustalenia³⁸.

Pierwsze ślady tych zaciekawień znajdujemy w publikacjach bibliograficzno-historycznych, w których oprócz rejestracji wielu tytułów prasowych, ich opisów bibliograficznych pojawiły się próby określenia charakteru politycznego, omówienia ich zawartości. Tytułem przykładu można tu przywołać pracę Karola Esteichera *Ruch książkowy i dziennikarski w Galicji i innych prowincjach Polski przed 1849*³⁹ czy też Feliksa Bentkowskiego *Historię literatury polskiej*⁴⁰, a także prace Adama Tomasz Chłędowskiego⁴¹, Jerzego Samuela Bandtkiego⁴² oraz S.J. Czarnowskiego⁴³. Zainteresowania prasą lokalną wykazywali m.in. Klemens Bąkowski (pisał o prasie krakowskiej), Stanisław Karwowski (o prasie wielkopolskiej), Jan Kudera (o pismach periodycznych na Śląsku), Hieronim Łopaciński (o prasie lubelskiej)⁴⁴.

Nie pojawia się w tych pracach pojęcie „prasa lokalna”, ale wymienia się nazwy miejscowości, w których periodyki się ukazują, obsługując środowiska lokalne. Za głównego autora, rejestrującego pierwsze pisma o takim charakterze, uznajemy K. Estreichera, twórcę *Bibliografii polskiej* (t. 1, Kraków 1872), który zajmował się też statystyką i historią prasy (wymienił 121 ośrodków lokalnych, w których wydawano prasę).

Nie do końca rozstrzygnięto sprawę powstania i rozwoju prasy lokalnej, doszukując się jej początków w Polsce w drugiej połowie XIX wieku, kiedy to — zdaniem Jerzego Łojka — pierwsze pisma lokalne pojawiły się w Grodnie, Przemyślu, Wrocławu

³⁶ Pisałem o tym w artykułach: *Badania nad polską prasą lokalną. Studium przeglądowe*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku: historia, teoria, zjawiska*, red. J. Jarowiecki, A. Paszko, W.M. Kolasa, Kraków 2007, s. 11–36; toż [wersja poszerzona] [w:] *Prasa lokalna Dolnego Śląska: teoria, tradycja, współczesność*, red. J. Jarowiecki, G. Nieć, Wrocław 2007, s. 19–46.

³⁷ S. Dziki, *Krótki rys dziejów polskiej prasy lokalnej do 1989 roku*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku...*, s. 51.

³⁸ Zob. przypis 36.

³⁹ „Dodatek Tygodniowy” do „Gazety Ludowej” 1859. Zob. też: *Dziennikarstwo w Galicji i Krakowie do roku 1860*, „Biblioteka Warszawska” 1861, t. 2.

⁴⁰ F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, Wilno 1814, s. 125–133.

⁴¹ A.T. Chłędowski, *O początkowych pismach periodycznych w języku polskim*, „Pamiętnik Lwowski” 1816.

⁴² J. S. Bandkie, *Wiadomość krótka o gazetach polskich*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego” 1819.

⁴³ S. J. Czarnowski, *Literatura periodyczna i jej rozwój*, Kraków 1895, s. 282–353.

⁴⁴ K. Bąkowski, *Dziennikarstwo krakowskie do roku 1848*, „Rocznik Krakowski” 1906, t. 8; S. Krakowski, *Czasopisma wielkopolskie; część pierwsza 1796–1859*, Poznań 1908; [J. Kudera] Książdz, *O pismach periodycznych na Śląsku: zarys historyczny*, Bytom 1912; [H. Łopaciński] Rafał Lubicz, *Wydawnictwa periodyczne w Lublinie*, „Kalendarz Lubelski na rok 1891”.

wiu, wielu autorów, podkreślając znaczenie prasy lokalnej w XIX wieku, dowodziło m.in., że często stawała się głównym, a nawet jedynym organizatorem polskiego życia⁴⁵. Natomiast Władysław Floryan pisał, że pierwsze pisma lokalne ukazały się na ziemi śląskiej po 1845 r.⁴⁶ Niektórzy badacze (m.in. Marian Kallas, Alina Słomkowska) rodowodu prasy lokalnej dopatrują się w dziennikach departamentowych, które utworzone zostały w Księstwie Warszawskim w pierwszej dekadzie XIX wieku. Były one urzędowymi biuletynami, ale miały też charakter lokalnych pism ogłoszeniowo-informacyjnych (np. „Dziennik Doniesień Rządowych i Prywatnych Departamentu Bydgoskiego”)⁴⁷. Odmienny punkt widzenia przedstawiła Iwona Imańska, która do pierwszych form czasopiśmiennictwa lokalnego zaliczyła tak zwane druki urzędowe poszczególnych rad miejskich (*Druk jako wielofunkcyjny środek przekazu w czasach saskich*, Toruń 2000, s. 89), Ryszard Kowalczyk zaś w książce wydanej w 2002 r. napisał, że „za pierwsze prasowe wydawnictwa lokalne można uważać czasopisma, które pojawiły się w drugiej połowie XVIII wieku” (s. 35), a publikowane były przez instytucje kościelne lub korzystające z przywileju królewskiego. Zapewne początków prasy lokalnej można też dopatrywać się w niektórych inicjatywach krakowskich.

Z przykrością przychodzi mi stwierdzenie, że historykom prasy nie do końca udało się ustalić dane o ilościowym rozwoju prasy lokalnej, chociaż doszukują się oni świadomego organizowania dziennikarstwa lokalnego na ziemiach polskich w stosunkowo wczesnych latach XIX wieku. Według ustaleń Jerzego Łojka w pierwszej połowie XIX wieku na ziemiach polskich lub poza granicami Rzeczypospolitej z 1772 r., ale bezpośrednio z Polską związanych, ukazywało się 370 czasopism, z tego blisko 90 tytułów prasowych poza głównymi miastami trzech zaborów (tj. Warszawą, Wilnem, Lwowem i Poznaniem). Jego punkt widzenia podzielił Zbigniew Bajka⁴⁸. Sylwester Dziki uszczegółowił te wyliczenia, pisząc, że do 1947 r. „w niesprzyjających warunkach politycznych (wręcz niemożliwiają-

---

⁴⁵ J. Łojek, *Prasa polska w latach 1661–1864*, [w:] *Historia prasy polskiej*, [t. 1], red. J. Łojek, Wrocław 1976, s. 30–31.

⁴⁶ W. Floryan, *Czasopisma polskie na ziemiach śląskich w okresie walk o niepodległość (1845–1922)*, [w:] *Oblicze Ziem Odzyskanych. Dolny Śląsk*, t. 2, Wrocław 1948, s. 619–706.

⁴⁷ A. Słomkowska, *Prasa rządowa Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1838)*, Warszawa 1969; też: *Wojewódzkie dzienniki urzędowe w roku 1832*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1971, t. 10; M. Kallas, *Dzienniki departamentowe w czasach Księstwa Warszawskiego (1808–1815)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. 10, z. 1, s. 5–31; „*Dziennik Departamentowy Krakowski*” (1808–1815), tamże 1972, t. 11, z. 3. Zob. nadto: Z. Bajka, *Historia prasy lokalnej...*, s. 11; S. Dziki, W. Chorążki, *Media lokalne i regionalne*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000, s. 121–122; M. Gieruła, *Polska prasa lokalna 1989–2000. Typologia i społeczne funkcjonowanie*, Katowice 2005, s. 38.

⁴⁸ J. Łojek, *Statystyka prasy polskiej 1661–1831*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, t. 4, z. 1, s. 7; tenże, *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976; Z. Bajka, *Historia prasy lokalnej i jej rozwój po 1989 roku*, [w:] *Poradnik dla wydawców i dziennikarzy prasy lokalnej*, red. A. Hejman, t. 1, Warszawa 1997.

cych prowadzenie działalności prasowo-wydawniczej), w zaborze rosyjskim ukazało się 41 tytułów prasowych (lokalizowanych poza Warszawą i Wilnem), w zaborze pruskim (poza Poznaniem) — 42, w zaborze austriackim — 4⁴⁹. Badacze zajmujący się dziejami polskiej prasy dość zgodnie podkreślają wyraźne ożywienie na rynku prasowym w okresie Wiosny Ludów. W 1848 r. powstało około 50 tytułów prasy lokalnej, które po stłumieniu zrywów wolnościowych albo upadły, albo też zostały przez władze zaborcze zlikwidowane. Szacuje się, że po 1865 r. ukazywało się ponad 360 tytułów pism lokalnych w ponad 120 miastach i miasteczkach⁵⁰. Andrzej Notkowski obliczył, iż w latach 1865–1918 na ziemiach polskich ukazało się łącznie 1463 pism lokalnych (prowincjonalnych), chociaż w każdym z zaborów istniały inne warunki ich rozwoju. W 75 miejscowościach ziem polskich znajdujących się pod zaborem rosyjskim wydano 538 periodyków tego typu, w 67 miejscowościach pod zaborem austriackim 521 tytułów, w 70 miejscowościach pod zaborem pruskim 404 pisma⁵¹, formułując kształt kultury narodowej, ożywiając działalność społeczną m.in. w zakresie edukacji w trosce o utrzymywanie i utrwalaanie tożsamości narodowej.

Tendencje te wyrażały powstające w Krakowie dzienniki i czasopisma, które swym zasięgiem, podobnie jak prasa wydawana w Krakowie, często ogarniały całą Galicję. Zwracali uwagę na tę rolę tacy autorzy, jak Gryzelda Missalowa w 1958 r., która podkreślała ważną rolę społeczną i polityczną prasy, w tym też prasy lokalnej: „w tematyce czasopism społeczno-literackich na plan pierwszy wysunął się problem narodu i sposób utrzymania narodowości pod obcym zaborem”. Nieco później wybitny historyk prasy polskiej Jerzy Myśliński na konferencji w 1967 r. w Warszawie nt. *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej* mówił o rozwoju, roli i znaczeniu prasy prowincjonalnej (lokalnej) w drugiej połowie XIX wieku⁵². Istnienie i jej rozwój w mniejszych ośrodkach — jego zdaniem — „świadczył niewątpliwie o żywotności środowiska, które potrafiło zdobyć się w niewielkiej miejscowości na własny periodyk, czasem nawet na kilka periodyków wydawanych równocześnie [...], świadczyło to o prężności mało-

⁴⁹ S. Dziki, *Media lokalne i regionalne*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 1996, s.79.

⁵⁰ *Spis tytułów prasy polskiej 1863–1918*, oprac. A. Garlicka, Warszawa 1978; Z. Bajka, *Historia prasy lokalnej...*, s. 13.

⁵¹ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa 1982, s. 31–32; Zob. też: A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna doby popowstaniowej. jej funkcje społeczne i geografia wydawnicza*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, t. 6, Warszawa 1991; tenże, *Infrastruktura materialno-techniczna polskiej prasy prowincjonalnej 1864–1914*, [w:] *Rozwój prowincji naszej: życie społeczno-kulturalne ośrodków lokalnych ziem polskich w dobie popowstaniowej 1864–1919. Życie społeczno-kulturalne w dobie popowstaniowej 1864–1919*, Kielce 1993.

⁵² J. Myśliński, *Uwagi o polskiej prasie prowincjonalnej od połowy XIX wieku*, [w:] *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej*, Warszawa 1967, t. 1, s. 189–205; G. Missalowa, *Kultura polska w trzech zaborach*, [w:] *Historia Polski*, t. 2 (1764–1864), cz. 2 (1975–1831), red. S. Kieniewicz, W. Kula, Warszawa 1958, s. 402.

miasteczkowego środowiska i żywotności miejscowej inteligencji, a nade wszystko o poziomie odbiorców”. Ten pogląd podzielał inny autor, Roman Karpiński, uwypuklający rolę prasy lokalnej, stanowiącej — jego zdaniem — ważny element struktur kulturotwórczych i będących wyrazem możliwości oraz aspiracji w tym zakresie społeczności lokalnych (*Prasa w systemie kultury*, 1978, s. 122–123). Inni badacze, tacy jak np. L. Dębowski, S. Sobol (*Prasa powiatowa w Polsce. Zarys historyczny i jej współczesna rola społeczna*, 1975) pisali o znaczeniu pism lokalnych w rozwoju czytelnictwa, popularyzacji wiedzy o regionie, a przede wszystkim w integrowaniu lokalnej społeczności i rozbudzaniu lokalnego patriotyzmu.

Problemom prasy lokalnej poświęcił kilkanaście studiów w latach dziewięćdziesiątych Andrzej Notkowski. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje studium *Polska prasa prowincjonalna doby powojennej, jej funkcje społeczne i geografia wydawnicza* (1991). Ukazał w nim doniosłą rolę „prasy prowincjonalnej”, lokalnego czasopiśmiennictwa jako czynnika życia narodowego w epoce niewoli narodowej, jego rozwój ilościowy we wszystkich regionach kraju do 1914 r. Dopelnieniem wymienionego studium stał się artykuł *Infrastruktura materialno-techniczna polskiej prasy prowincjonalnej 1864–1914*⁵³. Część uwag poświęcił też krakowskiej prasie lokalnej. Opinie jego wzmacniali inni autorzy. Sylwester Dziki dowodził, że w XIX wieku „wydawanie polskich czasopism było najbardziej widocznym kształtowaniem się polskiej myśli, polskiej działalności”⁵⁴. Podzielali ten pogląd autorzy podkreślający szczególnie ważką rolę prasy lokalnej na Śląsku (J. Glensk)⁵⁵ oraz na Mazurach i Warmii (J. Jasiński, A. Staniszewski, T. Cieślak)⁵⁶. Dodać należy, że rozwój prasy lokalnej w poszczególnych zaborach był odmienny, ale specyfiką prasy na Górnym Śląsku, na Warmii i Mazurach był silny jej związek z Kościołem katolickim. W za-

⁵³ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna doby powojennej, jej funkcje społeczne i geografia wydawnicza*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, t. 6, Warszawa 1991; tenże, *Infrastruktura materialno-techniczna polskiej prasy prowincjonalnej 1864–1914*, [w:] *Rozwój prowincji naszej: życie społeczno-kulturalne ośrodków lokalnych ziem polskich w dobie powojennej 1864–1914, Życie społeczno-kulturalne w dobie powojennej 1864–1914*, Kielce 1993.

⁵⁴ S. Dziki, *Czy prasa dopomogła Polakom wybić się na niepodległość?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1988, nr 4, s. 5–19; tenże, *Media lokalne...*, s. 80.

⁵⁵ J. Glensk, *Prasa regionalna a świadomość społeczna*, „Opole” 1981, nr 6, s. 18–19; tenże, *Znaczenie prasy polskiej w budzeniu świadomości narodowej na Górnym Śląsku (1869–1914)*, [w:] *Regionalna prasa polska na Górnym Śląsku w latach 1845–1996*, red. J. Gołębiowska, M. Kaganiec, Katowice 1999, s. 22 i n.

⁵⁶ T. Cieślak, *Prasa polska na Śląsku, Pomorzu i Mazurach w latach 1832–1870*, [w:] *Prasa polska w latach 1661–1864*, Warszawa 1976, s. 260–271. (*Historia prasy polskiej...*, red. J. Łojek); J. Jasiński, *Gazety polskie na Mazurach i Warmii w latach 1892–1939 a problem świadomości narodowej*, [w:] *Historia prasy polskiej a kształtowanie świadomości narodowej. Symposium historyków prasy pod protektoratem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego prof. dr Henryka Jabłońskiego. Warszawa–Kraków, 6–9 grudnia 1967. Księga referatów*, Warszawa 1967, s. 49–76; A. Staniszewski, *Polska tradycja kulturalna, literacka i ludowa na łamach prasy mazurskiej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 3/4, s. 287–323. Por. też: R. Kowalczyk, *Wczoraj i dziś prasy lokalnej*, rozdz. 2: *Prasa lokalna do 1918 roku*, Poznań 2002, s. 35–126.

borze pruskim duchowni wydawali własną prasę lokalną oraz wywierali znaczący wpływ na pozostałe pisma, rozbudzając świadomość narodową, walcząc o język polski i rozwój kultury narodowej.

W latach II Rzeczypospolitej nastąpił ożywiony rozwój prasy lokalnej, nazywanej najczęściej „prasą prowincjonalną”, gdyż chodziło o pisma wydawane poza Warszawą. Termin „prowincjonalna” użyty został przez A. Notkowskiego, jako kategoria podziału prasy według miejsca redagowania, wydawania i kolportażu. Historycy prasy zwracają uwagę na typologiczne zróżnicowanie tej prasy, efemeryczny jej charakter, niewysokie nakłady, zależne też od geograficznego rozmieszczenia.

Głównie rozwój prasy lokalnej następował w województwie śląskim, krakowskim, pomorskim, kieleckim⁵⁷, ale nas interesuje głównie prasa krakowska. Wiadomo, że w okresie międzywojennym w Krakowie ukazywało się 746 tytułów: wśród nich było 175 pism politycznych, 77 — wyznaniowych, 49 — dziecięcych, 269 — specjalistycznych, 67 — popularnych, 61 — naukowych, 49 — związkowych, 49 — dziecięcych i młodzieżowych⁵⁸. Zaś na obszarze województwa krakowskiego wydawano 276 tytułów. Dynamiczny rozwój prasy lokalnej w latach 1918–1939 przedstawił cytowany już A. Notkowski: w 1919 r. ukazywało się 336 tytułów, w 1925 r. liczba ich wzrosła do 444, 3 lata później było ich już 667, ale od 1931 r. ich liczba zaczęła maleć: w 1937 r. autor zarejestrował 576 tytułów⁵⁹.

W tym miejscu winieniem dodać, że o lokalnym charakterze pisma nie decyduje tylko miejsce jego wydawania czy zasięg terytorialny, ale tematyka obejmująca m.in. problemy historii, kultury, rodzinnego folkloru, jej funkcje integracyjne. Do niedawna badania nad lokalną prasą Krakowa i województwa krakowskiego okresu dwudziestolecia międzywojennego były stosunkowo skromne. Ukazało się jedynie kilkanaście artykułów i katalogów oraz spisów bibliograficznych dotyczących czasopiśmiennictwa Bochni, Chrzanowa, Nowego Sącza, Tarnowa, Trzebini, Zakopanego, Żywca oraz powiatów górskich. O prasie bocheńskiej i chrzanowskiej pisał J. Fłasza⁶⁰, prasa nowosądecka budziła zainteresowanie T. Aleksandra, K. Golachowskiego, B. Potońca, T. Dudy, M. Kruczek⁶¹, kilku autorów zajęło się prasą tarnowską: M. Białota, P. Chrza-

---

⁵⁷ A. Notkowski, *Polska Prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa 1982, s. 7–29; O prasie dwudziestolecia międzywojennego zob. też: A. Paczkowski, *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa 1980; Cz. Brzoza, *Polityczna prasa krakowska 1918–1939*, Kraków 1990.

⁵⁸ J. Jarowiecki, *Prasa*, [w:] *Encyklopedia krakowska*, red. prowadzący A.H. Stachowski, Warszawa–Kraków 2000, s. 804–806.

⁵⁹ A. Notkowski, *Polska prasa lokalna...*, s. 124–13.

⁶⁰ J. Fłasza, *Drukarnstwo i edytorstwo bocheńskie do roku 10945*, Bochnia 1985; *Drukarnie, wydawnictwa, prasa ziemi chrzanowskiej*, Kraków 1986; J. Piskorz, *Ośrodek wydawniczy w Trzebini (1906–1946)*, „Roczniki Biblioteczne 1988.

⁶¹ T. Aleksander, *Życie społeczne i przemiany kulturalne Nowego Sącza w latach 1870–1990*, Kraków 1993 (rozdział: *Drukarnstwo i prasa*); tenże, *Drukarnie i prasa, sądeckie kina*; [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 3 red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1996, s. 169–178, 716–723; K. Golachowski, *Dzieje prasy nowosądeckiej (1881–1961)*, „Rocznik Sądecki” 1962, s. 228–258; B. Potoniec, *Prasa nowosądecka w latach 1891–1996. Katalog czasopism*, „Almanach Sądecki” 1997, nr 1, nr 2; T. Duda,

nowska, A. Kunisz, B. Jaśkiewicz, M. Flasiński⁶². Szczególnym zainteresowaniem cieszyła się prasa Podhala oraz powiatów podgórskich, pisali o niej m.in. E. Gawąd, J. Darowski, J. Lachendro, M. Pinkwart, K. Staszkiwicz, E. Chudziński, A. Byczko, J. Czachowska⁶³.

Wymieniając tych autorów, tytułem przykładu, wskazałem na obszary zainteresowań powszechnych rozwijanych po II wojnie światowej, po której zaczęła się też rozwijać prasa lokalna, przeważnie na ziemiach odzyskanych, w kilku miastach Wielkopolski, na Górnym i Dolnym Śląsku. W początkowych latach Polski Ludowej liczba tytułów prasy lokalnej nie była zbyt imponująca, gdyż tendencje centralistyczne władz politycznych nie stwarzały zbyt korzystnego klimatu dla rozwoju tego typu prasy.

Według obliczeń Tadeusza Kupisa w 1948 r. w kraju ukazało się łącznie 880 tytułów gazet i czasopism (w tym w Warszawie 345)⁶⁴. Występowały tu wyraźne tendencje centralistyczne: w 1948 r. wychodziło w Warszawie 43% ogólnej liczby dzienników i czasopism, w 1951 r. — 68,5%. Pełniejszy rozwój prasy lokalnej nastąpił w latach sześćdziesiątych: łącznie w okresie 1952–1956 powstało blisko 140 nowych tytułów⁶⁵. Najwięcej tygodników powiatowych pojawiło się na rynku prasowym w 1954 r.: było ich aż 86, głównie w województwach śląskim, warszawskim, lubelskim oraz łódzkim. Cieszyły się umiarkowanym powodzeniem, nie zawsze bowiem uwzględniały zainteresowania środowisk lokalnych, spełniały raczej funkcje agitacyjno-propagandowe, dominowała na ich lamach polityka, tematy ideologiczne i gospodarcze.

Przywołuję przykładowo te dane, by stwierdzić, że prace badawcze poświęcone prasie lokalnej, towarzyszące jej powstaniu refleksje teoretyczne zaczęły po-

---

Z życia politycznego Żydów sądeckich w okresie międzywojennym, „Rocznik Sądecki” 1993; tenże, *Życie polityczne Łemków sądeckich i gorlickich w latach 1926–1939*, „Rocznik Sądecki” 1992.

⁶² M. Białota, *Prasa Tarnowa*, [w:] *Tarnów: dzieje miasta i regionu*, t. 2: *Czasy rozbiorów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Tarnów 1983; P. Chrzanowska, *Prasa tarnowska 1848–1961. Katalog wystawy*, Tarnów 1961; A. Kunisz, *Zarys dziejów prasy tarnowskiej (1848–1961)*, Tarnów 1961; B. Jaśkiewicz, *Prasa tarnowska do 1918 r. (Prasa informacyjno-polityczna)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, nr 3; M. Flasiński, *Postępowe tradycje tarnowskiego czasopiśmiennictwa*, „Zeszyty Tarnowskie” 1972, nr 4.

⁶³ E. Gawąd, J. Darowski, *Czasopiśmiennictwo zakopiańskie*, [w:] *Zakopane. Cztery lata dziejów*, Kraków 1991; J. Lachendro, *Prasa powiatów górskich województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2000, z. 2; tenże, *Prasa województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2006; N. Pinkwart, *Tatry w świadomości mieszkańców Zakopanego i jego gości. Prasa zakopiańska 1891–1939*, Zakopane 2002; K. Staszkiwicz, *Dzieje czasopiśmiennictwa Żywiecczyny do czasu ukazania się „Karty Groni” oraz Bibliografia czasopism Żywiecczyny w porządku chronologicznym*, „Karta Groni” 1984; E. Chudziński, *Z dziejów chłopskiej prasy literackiej w dwudziestoleciu międzywojennym („Wieś — Jej Pieśń” — „Nowa Wieś” — „Nurty”)*, „Rocznik Komisji Historycznoliteralnej PAN, Oddział w Krakowie”, t. 13, Kraków 1975; A. Byczko, *Z historii „Groni”*, „Karta Groni” 1981, nr 11; J. Czachowska, „*Wieś — Jej Pieśń*”, „*Nowa Wieś*”. *Bibliografia*, „Rocznik Dziejów Ruchu Ludowego” 1964, nr 6.

⁶⁴ T. Kupis, *Niektóre problemy rozwoju prasy polskiej*, „Kwartalnik Prasoznawczy” 1958, nr 1/2, s. 128–130; zob. też: R. Karpiński, *Prasa w systemie kultury*, Warszawa 1979, s. 82.

⁶⁵ *Krótki rys historyczny czasopiśmiennictwa lokalnego w Polsce*, „Biuletyn Zarządu Głównego RSW »Prasa»”, nr 34, s. 4.

jawiać się w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Rozpoczęto dyskusje nad pojęciem prasy lokalnej, jej funkcji i miejsca w polskim systemie prasowym. Odwoływano się do doświadczeń w dwudziestoleciu międzywojennym i okresie okupacji, powstały liczne studia i syntezy historyczne i bibliograficzne, zawierające też liczne informacje o prasie lokalnej, podkreślające jej rolę i znaczenie. Odnotowała je m.in. Jadwiga Krawczyńska, która w 1950 r. sporządziła *Spis bibliograficzny prac, monografii i przyczynków do historii prasy polskiej*, obejmując nim 2057 pozycji z lat 1887–1949 oraz 96 pozycji sprzed 1859 r. Ze spisu tego wynika, że najwięcej publikacji ukazało się w latach II Rzeczypospolitej (1142) oraz w pierwszych latach Polski Ludowej (1945–1949) — 309 pozycji. Opracowane i wydane w 1957 r. *Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce 1944–1955*, powstałe z inicjatywy Jana Halperna⁶⁶, zawierają 10641 opisów bibliograficznych. Dzieło to ujawnia, że problemowi prasy lokalnej w pracach badawczych nie poświęcono wiele uwagi, a dodać należy, że autorki odnotowały druki zwarte i artykuły z 83 dzienników i 515 czasopism, naukowych i publicystycznych. Jedynie w publicystyce zajmują się ruchem wydawniczym po 1945 r. oraz w spisach tytułów prasowych pojawiają się informacje o lokalnej prasie⁶⁷. To tylko kilka przykładów, ale tego rodzaju publikacji informacyjnych było w latach objętych bibliografią bardzo dużo. Pisano w nich o powstających i zanikających tytułach, dokonywano ocen i analiz poszczególnych pism, ich funkcji i roli.

Znamienne jest, że w pierwszych dziesięciu latach rozwoju prasy w Polsce i tworzenia warsztatów badawczych wiele uwagi poświęcono historii prasy polskiej. We wspomnianej bibliografii ukazało się 1069 publikacji poświęconych historii prasy, w tym liczne odnosiły się do prasy lokalnej. Miałem już okazję o tym pisać, tu odwołam się tylko do wyliczeń ilościowych.

Opracowaniom ogólnym z zakresu historii prasy poświęcono w omawianym okresie 9 publikacji, prasie ukazującej się do końca Polski niepodległej (do 1795 roku) — 48 tekstów, w latach 1795–1864 — 98 artykułów o prasie w kraju i 38 o prasie Wielkiej Emigracji, zabór rosyjski — 32, zabór pruski — 56, zabór austriacki — 10; czasopiśmiennictwu w latach 1864–1918 — 266 tekstów (w tym: pod zaborem rosyjskim — 188; pod zaborem pruskim — 90; pod zaborem austriackim — 20), prasie dwudziestolecia międzywojennego — 146, prasie konspiracyjnej lat wojny i okupacji — 370 publikacji. Najwięcej publikacji dotyczyło prasy współczesnej po 1945 r., ruchu wydawniczego, nakładów, statystyki, agencji prasowych, analizy i oce-

---

⁶⁶ *Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce w latach 1944–1955*, wybór, oprac.: M. Bzowska, J. Krawczyńska, H. Łaniewska, H. Poznańska, red. J. Halpern, Warszawa 1957.

⁶⁷ Zob. m.in.: *Alfabetyczny wykaz dzienników i czasopism wychodzących na terenie Polski*, [w:] *Poradnik ogłoszeniowy*, Warszawa 1948, s. 91–157; *Spis czasopism wychodzących w latach 1944–1945*, oprac. Wydział Prasowy Ministerstwa Informacji i Propagandy, Warszawa 1946, — [Dodatek]: *Dzienniki i czasopisma, które zaczęły wychodzić od stycznia do lipca 1946; Działowy spis czasopism wychodzących w Polsce... [za lata 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1954]*, Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Warszawa 1948–1954.

ny treści prasy, jej funkcji, czytelnictwa i upowszechniania, zagadnień prasowych, organizacji pracy w redakcjach, ruchu korespondentów, organizacji dziennikarskich, technik wydawniczych oraz prasy zagranicznej. Bezpośrednio prasy lokalnej dotyczyły pozycje poświęcone prasie powiatowej (22 pozycje), zakładowej, w tym gazetkom ściennym (165 pozycji), gazetkom wiejskim (65 pozycji), gazetkom szkolnym i uczelnianym, w tym gazetkom ściennym (44 pozycje)⁶⁸.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych rozwinęły się badania prasoznawcze, pojawiły się liczne monografie i syntezy historycznoprasowe i bibliograficzne zawierające informacje o prasie lokalnej, też krakowskiej. Tytułem przykładu można wymienić przede wszystkim ujęcie podręcznikowe, wspomnianą już wcześniej czterotomową *Historię prasy polskiej*, przygotowaną w Pracowni Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie pod redakcją Jerzego Łojka, autorstwa wielu znawców dziejów polskiego piśmiennictwa periodycznego, takich jak: Jerzy Łojek, Irena Homola, Zenon Kmiecik, Jerzy Myśliński, Andrzej Paczkowski, Jerzy Jarowiecki, Andrzej Notkowski. Ukazały się też wyniki badań w postaci bibliografii czy monografii prasy lokalnej. Szczegółowe studia nad prasą lokalną ukazującą się w dwudziestoleciu międzywojennym prowadził Andrzej Notkowski, związany z wymienioną wcześniej Pracownią Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku IBL PAN. Ich wyniki ogłosił w 1982 r. w pracy pt. *Prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej*. Znalazły się w niej przygotowane wcześniej wyliczenia statystyczne. Szeroko o prasie lokalnej pisał też w następnej książce zatytułowanej *Prasa w systemie propagandy rządowej w Polsce (1926–1939). Studium techniki władzy* (1987). Znaczenie prasy lokalnej w okresie międzywojennym mocno podkreślał Wiktor Pepliński, autor książki *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej* (1987), co „wynikało — jak stwierdził — przede wszystkim z faktu, że przynajmniej w warunkach polskich był to jedyny funkcjonujący na szeroka skalę środek masowego przekazu mający wpływ na opinię publiczną”⁶⁹.

Badania nad prasą lokalną w świetle istniejących spisów bibliograficznych, rejestrujących publikacje na jej temat ukazujące się w Polsce po 1945 roku, można scharakteryzować, dzieląc je na dwa okresy: pierwszy do roku 1989, drugi — okres transformacji ustrojowej. W sporządzonej przez Grażynę Lurzyńską *Bibliografii wybranych opracowań o polskiej prasie lokalnej za lata 1945–1988*, wydanej w 1990 r., odnotowano 134 pozycje, w tym 10⁷⁰ druków zwartych. Wśród tych ostatnich znalazły się dwie bibliografie,

⁶⁸ J. Jarowiecki, *Badania nad polską prasą lokalną. Studium przeglądowe*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku: historia — teoria — zjawiska*, red. J. Jarowiecki, A. Paszko, W.M. Kolasa, Kraków 2007, s. 11–36; toż, [w:] *Prasa lokalna Dolnego Śląska: teoria, tradycja, współczesność*, red. J. Jarowiecki, G. Nieć, Wrocław 2007, s. 19–46.

⁶⁹ W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, Gdańsk 1987.

⁷⁰ *Socjologiczne problemy społeczności lokalnych*, t. 3, [w:] *Prasa lokalna jako czynnik kształtowania więzi lokalnych*, red. J. Mikułowski-Pomorski, Rzeszów 1990, s. 311–334.

a mianowicie *Polska bibliografia adnotowana wiedzy o środkach masowego komunikowania*, dwudziestotrzetnomowa edycja opracowana w Ośrodku Badań Prasoznawczych w Krakowie pod red. Sylwestra Dzikiego, stanowiąca główne źródło informacji o publikacjach medioznawczych, w tym także o prasie krakowskiej (Kraków 1965–1987). Pośród druków zwartych na uwagę zasługują dwa opracowania monograficzne powstałe w Krakowskim Ośrodku Badań Prasoznawczych: Sławomira Sobola *Prasa powiatowa w Polsce. Rys historyczny* (1975) oraz Lechosława Dąbrowskiego *Prasa powiatowa i jej współczesna rola społeczna* (1975). Sporo znaczących rozważań znalazło się w trzech tomach prac zbiorowych będących pokłosiem ogólnopolskich konferencji dotyczących prasy regionalnej wydanych w latach 1984–1986⁷¹.

Publikowane tomy pomieściły liczne artykuły dotyczące wybranych tygodników lokalnych, ich społecznych funkcji, a także określające rolę i miejsce krytyki w prasie regionalnej, świadczące o pozytywnych zmianach zachodzących w mediach korzystających z wolności słowa, towarzyszące i wpływające na tendencje przemian demokratycznych w społeczeństwie polskim. Interesujące wyniki badań przedstawili m.in.: Józef Mądry w rozprawie pt. *Charakterystyka problemowo-statystyczna prasy i dziennikarstwa lokalnego w Polsce*, będącej ważnym elementem dyskusji terminologicznej związanej z pojęciem „prasa lokalna”; Zbigniew Bajka w artykule zatytułowanym *Opinie czytelników prasy lokalnej w krytyce prasowej*, Marek Jachimowski piszący o *Krytyce prasowej w opiniach czytelników* oraz Stanisław Michalczyk — *Interwencyjne funkcje prasy lokalnej w opiniach jej czytelników*.

Szczególnie dociekliwe rozważania znalazły się w tomie zredagowanym przez Józefa Mądrego zatytułowanym *Społeczne funkcje tygodników lokalnych Śląskiego Wydawnictwa Prasowego* (Katowice 1985). W tomie tym J. Glensk pisał o *tradycjach polskiej prasy lokalnej na Śląsku*, W. Masłowski o *Społecznej roli prasy lokalnej*, S. Michalczyk o *Aktywizacji i organizatorskich funkcjach akcji prasowych tygodników lokalnych*, A. Mielczarek-Bober, J. Zimnik analizowali *Programowe zadania i funkcje tygodników lokalnych a ich zawartość*. Uwagi dotyczące krakowskiej prasy lokalnej znalazły wyraz w pracach powstałych w Ośrodku Badań Prasowych w Krakowie, zamieszczonych głównie na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” oraz w postaci „Raportów Ośrodka Badań Prasoznawczych”. Podejmowano w nich rozważania dotyczące prasy polskiej⁷², problemy typologii prasy⁷³, pisano często o nowo

⁷¹ *Tygodniki lokalne. I Ogólnopolskie Konferencje Dziennikarzy Pism Regionalnych, Wigry 1983*, red. E. Kurzawa, Katowice–Kraków 1984, s. 324; *Rola i miejsce krytyki w prasie regionalnej. II Ogólnopolskie Konferencje Dziennikarzy Prasy Prowincjonalnej*, red. E. Kurzawa, Suwałki 1984, s. 1031; *IV Ogólnopolskie Konferencje Dziennikarzy Prasy Regionalnej*, red. A. Pierzchała, Jelenia Góra 1986, s. 129.

⁷² M. Burczyk, Z. Hardt, *Jedne z problemów modelu prasy polskiej: czasopisma lokalne*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1974, nr 4, s. 5–12.

⁷³ M. Chrzanowski, *Tygodniki trzeciej siatki*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1983, nr 2, s. 36–46; W. Masłowski, *Typologia i poczytność wojewódzkich czasopism regionalnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1972, nr 1, s. 17–32.

powstałej prasie wojewódzkiej, głównie PZPR, i perspektywach jej rozwoju⁷⁴, próbowano określić ich rolę w integracji środowisk lokalnych⁷⁵. Zastanawiano się nad sposobami redagowania tygodników lokalnych⁷⁶, stawiano powtarzające się pytania o charakter prasy lokalnej⁷⁷ i jej społeczny odbiór⁷⁸. W tych latach ukazywały się też rozprawy Jerzego Mikułowskiego-Pomorskiego z wynikami jego badań nad prasą lokalną budzące powszechne zainteresowanie specjalistów. Przykładowo wymienić należy jego sprawozdanie z badań zamieszczone w „Zeszytach Prasoznawczych”: *Czy mieszkańcy ziem górskich chcą czytać prasę regionalną, O czym winna pisać prasa regionalna, Polska prasa lokalna a awaria w Czarnobylu*.

W charakteryzowanym okresie powstało kilka prób historycznoprasowych dotyczących prasy lokalnej, m.in. Sylwester Dziki w 1986 r. na łamach „Kwartalnika Historii Prasy Polskiej” ogłosił wyniki swych badań pt. *Prasa lokalna po roku 1945*⁷⁹, dopełniając w latach późniejszych jej dzieje.

Ważną kwestią w badaniach nad prasą lokalną w latach 1945–1989 stała się dyskusja nad pojęciem „prasa lokalna” i próba dopracowania się jej definicji. Początki dyskusji przypadły na lata sześćdziesiąte, kiedy zaczęto się posługiwać różnymi terminami: „prasa lokalna”, „prasa regionalna”, „prasa powiatowa”, „prasa wojewódzka”, „prasa miejska”. Prasoznawcy używali tych terminów zamiennie do 1976 r., kiedy to wymieniony Sylwester Dziki podjął się próby uporządkowania terminologicznego.

Trudno jest w stopniu szczegółowym przeanalizować dorobek publikacyjny poświęcony prasie lokalnej i wydobyć z licznych publikacji uwagi dotyczące prasy krakowskiej. Można jedynie zwrócić uwagę na wybrane materiały, o czym swego czasu pisałem⁸⁰. W tym artykule powtórzę, że po roku 1989, tj. po zmianach ustrojowych, nadal prowadzono badania bibliograficzne dotyczące mediów

---

⁷⁴ M. Chrzanowski, *Tygodniki wojewódzkie [PZPR] w świetle dwuletnich doświadczeń*, „Raporty OBP”, Kraków 1982; S. Gawor, W. Masłowski, *Model zawartości wojewódzkich tygodników PZPR*, „Raporty OBP”, Kraków 1980.

⁷⁵ B.S. Kunda, *Rola prasy regionalnej w integracji społeczeństwa*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1987, nr 1, s. 15; S. Michalczyk, *Społeczny odbiór tygodnika lokalnego (na przykładzie „Nowin”)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1985, nr 4, s. 63–72; J. Mikułowski-Pomorski, *O czym winna pisać prasa regionalna. Sprawozdanie z badań*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1960, nr 4, s. 32–39.

⁷⁶ J. Mądry, *Charakterystyka typologiczna i niektóre problemy redagowania tygodników lokalnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1983, nr 4, s. 15–30.

⁷⁷ K. Goszcz, *Prasa lokalna wobec społeczności Pszczyny w latach 70.*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1987, nr 1, s. 93 i n.

⁷⁸ S. Michalczyk, *Społeczny odbiór tygodnika lokalnego (na przykładzie „Nowin”)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1985, nr 4, s. 63–72.

⁷⁹ S. Dziki, *Prasa lokalna w Polsce po 1945 r.*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1986, nr 1. Zob. też: A. Leszczyński, *Prasa powiatowa w Polsce (1944–1958)*, „Biuletyn Naukowy Wydziału Dziennikarskiego” 1961, s. 39–67.

⁸⁰ J. Jarowiecki, *Badania nad prasą w Polsce w latach 1996–2001 i ich tradycja*, [w:] W.M. Kolas, *Polska bibliografia prasoznawcza 1996–2001*, Kraków 2005, s. 13–60.

i dziennikarstwa, odnotowując publikacje dotyczące zmian na rynku prasowym, w tym też w obszarze prasy lokalnej. Przykładowo można przywołać te informacje. W *Bibliografii bibliografii polskich*, w siedmiu tomach za lata 1993–1999, opracowanej przez Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej, odnotowano 738 pozycji bibliograficznych dotyczących mediów, wydzielając bibliografię czasopism (62 hasła), 33 rozprawy poświęcone teoretycznym rozważaniom zagadnień prasoznawczych, 21 publikacji opisujących zawartość tematyczną czasopism, 402 artykuły charakteryzujące zawartość poszczególnych tytułów prasowych, w tym ponad połowa dotyczy prasy lokalnej, oraz 220 publikacji poświęconych szeroko pojętym problemom dziennikarstwa, w szczególności lokalnego⁸¹. W *Polskiej Bibliografii Bibliologicznej* za lata 1996–2000 odnotowano łącznie 1051 publikacji dotyczących prasy, spośród których 665 poświęcona jest czasopiśmiennictwu ogólnopolskiemu i lokalnemu, w dziale rozpowszechniania prasy zarejestrowano 380 rozpraw i artykułów, zaledwie 6 tekstów zamieszczono w dziale czytelnictwo prasy. Pełniejsze dane zawierają bibliograficzne zestawienia Marka Kolasy, drukowane na łamach „Rocznika Historii Prasy Polskiej”⁸² o łącznej liczbie 6160 opisów bibliograficznych dotyczących mediów; 1187 odnosi się do prasy lokalnej.

W dorobku rejestrującym piśmiennictwo poświęcone prasie polskiej znajduje się też opublikowana przed kilku laty *Polska bibliografia prasoznawcza 1996–2001* (2003) autorstwa Władysława Marka Kolasy i Jerzego Jarowieckiego, w której znalazło się 6840 opisów bibliograficznych. W bibliografii tej zarejestrowano 1207 książek (całości oraz ich fragmenty), 5633 artykułów z 836 czasopism. Ich autorami było 4671 osób.

Analiza struktury tematycznej pozwala w pełni rozpoznać stan badań nad prasą w Polsce w latach 1996–2001, co można uznać za reprezentatywną próbę do badań po 1989 r. W omawianym okresie powstały liczne bibliografie ogólne, specjalne, regionalne, odnotowujące wiele tytułów czasopism, publikacji o prasie i dziennikarstwie, bibliografie zawartości czasopism — łącznie 345 pozycji. Ponad 100 publikacji dotyczy problemów teoretycznych i metodologicznych badań prasoznawczych oraz dorobku naukowego konferencji tej tematyce poświęconych. Omawiana bibliografia rejestruje 1671 publikacji poświęconych różnym typom czasopism, analizując i opisując je pod względem zawartości tematycznej, przeznaczenia, spełnianych funkcji i miejsca, jakie zajmują na rynku prasowym. Wielu autorów w swych

⁸¹ Istnieje też elektroniczny odpowiednik *Bibliografii bibliografii polskich od 1995 r.*, ale nie wdało się w analizę baz danych zawierających 27 tysięcy rekordów (tryb dostępu <http://mak.org.pl/w2.htm>; strona główna — <http://bn.org.pl>. Opis wg stanu z dn. 17.07.2004).

⁸² W.M. Kolasa, *Bibliografia publikacji o prasie za rok 1996*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1998, z. 1, s. 101–150 (514 poz.); toż za rok 1997, tamże, 199, z. 2, s. 131–198 (707 poz.); toż za rok 1998, tamże, 2000, z. 2, s. 181–269 (poz. 894); toż za rok 1999, tamże, 2001, z. 2, s. 215–321 (poz. 969); toż za rok 2000, tamże, 2002, z. 2, s. 241–329 (poz. 985); toż za rok 2001, tamże, 2003, z. 2, s. 237–334 (poz. 994); toż za rok 2002, tamże, 2004, z. 2, s. 159–268 (poz. 1127). Dodać można, że za lata 2000–2004 ten sam autor odnotował 4027 publikacji.

publikacjach roztrząsa problem szans i zagrożeń, jakie niesie fakt zagospodarowania i przejęcia polskiego rynku prasowego przez koncerny zagraniczne, szczególnie w ofercie kierowanej do masowego czytelnika: kobiet, dzieci i młodzieży. Ponad 600 pozycji poświęcono prasie regionalnej: dużym zainteresowaniem cieszyła się prasa Śląska (52 pozycje), Wielkopolski (27 poz.), Pomorza Gdańskiego, Środkowego, Zachodniego (31 poz.), a także większych miast: Krakowa (51 poz.), Lwowa (25 poz.), Warszawy (24 poz.), Gdańska (20 poz.), Poznania (16 poz.), Łodzi (15 poz.), Lublina (15 poz.), Szczecina (13 poz.). Historii prasy poświęcono 444 publikacje, ekonomice mediów — 390 pozycji, z czego blisko połowa poświęcona była prasie krakowskiej. W 2007 roku Władysław Marek Kolasa opracował wybór publikacji z lat 1989–2005, głównie druków zwartych, poświęconych prasie lokalnej. Wśród 343 pozycji tylko 15 dotyczyło prasy krakowskiej⁸³.

Prasoznawców, historyków prasy szczególnie interesowały zmiany, jakie zaszły na ogólnopolskim i lokalnym rynku prasowym w okresie transformacji ustrojowej. Podkreślali, że wolność słowa, zniesienie cenzury i reglamentacji papieru, zmiany własnościowe wydawnictw wyzwoliły wiele inicjatyw edytorskich, stworzyły nowy system informacyjny. Szczegółowo problem ten dyskutowany był na spotkaniach polskich medioznawców w czerwcu 2000 r. w Uniwersytecie Warszawskim, a dorobek tej konferencji zawarto w książce *Środki masowej informacji po likwidacji instytucji cenzury (1990–2000)*⁸⁴. Wśród autorów znaleźni się m.in. Bartłomiej Golka (*Narodziny nowego systemu informacyjnego w Polsce lat dziewięćdziesiątych a zadania naukowo-badawcze*).

Przedmiotem zainteresowania wielu autorów stał się rozwój ilościowy prasy lokalnej, jej geograficzne rozmieszczenie oraz wydawcy. Wypadnie zgodzić się z poglądem Mariana Gieruli, „że żywiołowość i dynamizm systemu prasowego w Polsce, który obserwujemy od 1989 r., dotyczy przede wszystkim jego poziomu lokalnego”⁸⁵. Wynikało to z sytuacji, że prasa ta była najslabiej rozwinięta. Według danych z „Rocznika Statystycznego Kultury 1989” istniało 55 ogólnoinformacyjnych pism lokalnych przed zmianami ustrojowymi, co stanowiło 1,7% gazet i czasopism w Polsce⁸⁶. W 1989 r. powstało 90 nowych pism lokalnych, w latach 1989–1991 na rynku prasowym wydawano 719 czasopism lokalnych⁸⁷,

---

⁸³ W.M. Kolasa, *Polskie media lokalne i regionalne po 1989 roku (wybór publikacji z lat 1989–2005)*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku: historia, teoria, zjawiska*, red. nauk. J. Jarowiecki, A. Paszko, W.M. Kolasa, Kraków 2007, s. 271–302.

⁸⁴ *Środki masowej informacji po likwidacji instytucji cenzury (1990–2000)*, red. J. Adamowski, Warszawa 2000.

⁸⁵ M. Gierula, *Polska prasa lokalna 1989–2000. Typologia i społeczne funkcjonowanie*, Katowice 2005, s. 203. Zob. też: tenże (współautor Bernard Grzonka), *Prasa lokalna w latach 1989–1991*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1/2.

⁸⁶ „Rocznik Statystyczny Kultury 1989”, Warszawa 1989, s. 60–61.

⁸⁷ S. Dziński, *Zmiany oferty prasowo-wydawniczej (1990–1991)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3/4, s. 24.

a w końcu 1991 roku ukazywało się już 1426 pism lokalnych⁸⁸. W 1999 roku było w Polsce 2428 tytułów tej kategorii prasy⁸⁹, a w 2002 roku — 2514, natomiast w 2005 roku szacuje się tę wielkość w granicach 2600–3100 tytułów. W 1992 roku stanowiły one 29,8%, w 1995 — 31,3%, a w 2000 — 45,8% ogółu gazet i czasopism wydawanych w Polsce⁹⁰. W 1999 roku spośród 2428 tytułów pism lokalnych 26% ukazywało się z inicjatywy indywidualnej, miały charakter komercyjny, 36% firmowanych było przez samorządy, 22% — przez parafie, wydawcami 10% tytułów były stowarzyszenia i fundacje⁹¹. Najwięcej pism lokalnych — zdaniem W. Chorążki — ukazuje się na Górnym Śląsku — prawie 300 tytułów, na Mazowszu — około 290, w Małopolsce i Wielkopolsce po około 270, w pozostałych 12 regionach od 70 (na Podlasiu) do 170 (Dolny Śląsk)⁹².

Nie analizując całości dorobku badawczego nad prasą lokalną, skoncentruję uwagę na prasie krakowskiej, która stała się przedmiotem zainteresowania po roku 1989. Rozwinęły się badania nad prasą dwudziestolecia międzywojennego. Na uwagę zasługują przede wszystkim prace Czesława Brzozy, m.in. monografia pt. *Polityczna prasa krakowska 1918–1939* (Kraków 1990), oraz rozprawy: *Krakowska prasa związków zawodowych w okresie międzywojennym*⁹³, *Pierwsze lata „Nowego Dziennika” organu syjonistów krakowskich*⁹⁴, *Krakowianie i prasa: z dziejów kultury politycznej międzywojennego Krakowa*⁹⁵, *Krakowska prasa katolicka w okresie międzywojennym*⁹⁶, *Jewish Periodicals in Cracow (1918–1939)*⁹⁷. Prasą krakowską przed rokiem 1918 zajmował się Jerzy Jarowiecki, pisząc rozprawę pt. *Prasa w Krakowie: tradycja i współczesność (część pierwsza: do roku 1918)*⁹⁸. Badania nad prasą krakowską prowadził też Mariusz Jakubek, spod którego pióra wyszły interesujące rozpra-

⁸⁸ W. Chorążki, *Prasa lokalna i sublokalna w Polsce 1989–1991*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3/4, s. 48; tenże, *Aktualna sytuacja mediów lokalnych w Polsce na podstawie badań ankietowych z przełomu roku 2001/2001*, „Kieleckie Studia. Seria Bibliograficzno-Prasoznawcza” 2003, nr 3, s. 47.

⁸⁹ W. Chorążki, *Polskie media lokalne i sublokalne w Polsce 1989–1999*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1/2, s. 66–67. Zob. też: S. Dziki, W. Chorążki, *Media lokalne i regionalne*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2004.

⁹⁰ M. Gieruła, *Polska prasa lokalna...*, s. 210. Zob. też: M. Gieruła, *Rola prasy lokalnej w integracji małych miast i wsi*, [w:] *Prasa lokalna w budowie społeczeństwa obywatelskiego*, Warszawa 2005.

⁹¹ W. Chorążki, *Polskie media lokalne...*, s. 67.

⁹² Tamże, s. 65–68. Zob. też: W. Chorążki, *Sytuacja mediów lokalnych w Polsce w III kwartale 2005 roku*, [w:] *Polskie media lokalne...*, s. 83–98.

⁹³ „Studia Historyczne” 1997, z. 4.

⁹⁴ „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1998, z. 1/2, s. 23–47.

⁹⁵ „Zeszyty Prasoznawcze” 1996, nr 1/2, s. 105–116.

⁹⁶ „Studia Historyczne” 2004, z. 2, s. 187–209.

⁹⁷ *Bibliographies of Polish Judaica. International Symposium, Cracow 5–7 July 1988*, “Studia Polono-Judaica: Series Librorum Congressus I”, Kraków 1993.

⁹⁸ J. Jarowiecki, *Prasa w Krakowie: tradycja i współczesność (część pierwsza: do roku 1918)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2003, t. VI, s. 11–52.

wy pt. *Prasa krakowska lat 1867–1918. Studium statystyczne*⁹⁹ oraz *Prasa krakowska w momencie transformacji cywilizacyjnej miasta, regionu, kraju (1795–1918)*¹⁰⁰. Szczególną wartość stanowi jego dzieło *Prasa krakowska 1795–1918: bibliografia* (2004), w której odnotował ponad tysiąc tytułów i opisów bibliograficznych czasopism, dzienników i kalendarzy. Powstało kilka szkiców o pojedynczych tytułach pism ukazujących się przed 1918 r., m.in. Michał Jagiełło opublikował książkę pt. *Trwałość i trawienie. Szkice o „Przeglądzie Powszechnym” 1854–1918* (1993), zaś Sylwester Dziki na łamach „Alma Mater” opisał *120-lecie naszego „Przeglądu Powszechnego”* (2005 nr 2). Czasopismami dla dzieci i młodzieży ukazującymi się w Krakowie w latach 1918–1939 zajęła się Anna Faber-Chojnacka, pisząc książkę pt. *Czasopisma krakowskie dla dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym* (1995). Początkom prasy krakowskiej u progu niepodległości poświęconych jest kilka publikacji Jerzego Seniowa, m.in. książka pt. *Na drodze do niepodległości. Prasa krakowska wobec Legionów Polskich podczas I wojny światowej (1914–1918)* (Kraków 2004) oraz artykuły: *Prasa krakowska w czasie pierwszej wojny światowej (1914–1918)*, *Dzienniki krakowskie w czasie wielkiej wojny (1914–1918)*¹⁰¹, Jacka Lachendro *Przewrót majowy w świetle dzienników krakowskich*¹⁰², Józefa Dużyka *Czasopisma literackie*, Stanisława Piecha *Katolicka działalność wydawnicza*¹⁰³. Wcześniej wymieniłem już monografie i szkice powiązane z „Ilustrowanym Kurierem Codziennym” autorstwa Adama Bańdy i Piotra Borowca oraz „*Naprzodem*” Alfreda Toczka. Szczególne miejsce w badaniach nad prasą lokalną Krakowa po 1989 roku zajmuje książka Władysława Marka Kolasy pt. *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998: rynek — polityka — kultura* (Kraków 2004). Opisując zmiany krakowskiego rynku prasowego, ukazał relacje zachodzące między prasą a otoczeniem instytucjonalnym i społecznym, transformacją prasy codziennej, nowymi inicjatywami wydawniczymi. Zajął się prasą społeczno-polityczną różnych ugrupowań, czasopismami kulturalnymi, literackimi, artystycznymi (filmowymi, teatralnymi i muzycznymi), prasą katolicką, czasopismami naukowymi i fachowymi oraz popularnonaukowymi, czasopismami dla dzieci i młodzieży, prasą sportową i turystyczną, popularnymi magazynami, pismami mniejszości naukowych oraz prasą sublokalką (samorządową, zakładową). Warto przypomnieć, że w Krakowie w roku 1989 ukazywało się 412 tytułów (wg BN 229), w 1998 r. — zdaniem M.W. Kolasy było

⁹⁹ „Studia Historyczne” 1997, z. 1, s. 45–60.

¹⁰⁰ „Prace Komisji Historii Nauki PAN” 2002, t. IV, s. 91–118.

¹⁰¹ „Zeszyty Prasoznawcze” 2002, nr 3/4, s. 120–136; Kraków–Lwów..., t. V, s. 441–453.

¹⁰² „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN”, Kraków 2000, z. 1, s. 81–83.

¹⁰³ *Dzieje Krakowa*, t. 4: *Kraków w latach 1918–1939*, red. J. Biemarzówna, J.M. Małecki. Zob. też [krakowska prasa katolicka], [w:] *W cieniu kościoła i synagóg: życie religijne międzywojennego Krakowa 1918–1939*, Kraków 1999, s. 138–148.

ich już 938 (wg BN — 406)¹⁰⁴. Łącznie w okresie 1989–1998 w Krakowie wydawano 1383 tytuły (według statystyk urzędowych — ponad 400). Wśród nich liczna była oferta pism społeczno-politycznych (133), czasopism kulturalnych (129), prasy katolickiej (214), czasopism naukowych i popularnonaukowych (524), reklamowych (82), sublokalnych (82), sportowych (45).

Badania rzeczywistości prasowej niejako „na żywo” pozwoliło autorowi wspomnianej książki dotrzeć do wielu unikalnych źródeł, zweryfikować dane bezpośrednio w redakcjach, a także przeprowadzić bezpośrednie wywiady z najważniejszymi aktorami współczesnej prasy (niemal z wszystkimi redaktorami naczelnymi pism codziennych i wydawnictw społeczno-politycznych). Wykorzystanie technik statystycznych i analiza zawartości prasy pozwoliło też autorowi ustalić trendy i występujące prawidłowości na rynku prasy lokalnej, opisać główne periodyki i określić ewolucję ich tematyki.

Do czasu powstania tej książki stan badań dotyczący prasy krakowskiej w okresie przemian po 1989 r. był stosunkowo skromny. Rozpoczął go w zasadzie piszący te słowa w 1994 roku artykułem pt. *Zmiany w prasie krakowskiej 1989–1993* oraz rozprawą *Lokalna prasa krakowska w okresie transformacji ustrojowej w latach 1989–2000 i jej tradycje*¹⁰⁵. Badania te kontynuuje przede wszystkim W.M. Kolasa (*Panorama prasy krakowskiej w 1996 r.*¹⁰⁶, *Prasa polityczna Krakowa 1989–1998: geneza, uwarunkowania, rozwój*¹⁰⁷, *Transformacja dzienników krakowskich 1989–1998*, *Sublokalna prasa Krakowa (1989–2000)*, *Krakowskie czasopiśmiennictwo naukowe 1945–2000 — rozwój i stan współczesny*, *Krakowska prasa katolicka u schyłku XX wieku*¹⁰⁸),

---

¹⁰⁴ W „Ruchu Wydawniczym w Liczbach” za 1998 rok wykazano 406 tytułów wydawanych w Krakowie; szerzej o problemach kompletności współczesnych bibliografii czasopism i statystyk — W. Kolasa, *Potrzeby prasoznawstwa a bibliografia czasopism w dekadzie przemian*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 1, s. 175–190.

¹⁰⁵ J. Jarowiecki, *Zmiany w prasie krakowskiej 1989–1993*, [w:] *Dylematy transformacji prasy polskiej 1989–1993*, red. A. Słomkowska, Warszawa 1994, s. 193–205; toż (wersja poszerzona), [w:] J. Jarowiecki, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, Kraków 1997, s. 187–202; tenże: *Lokalna prasa krakowska w okresie transformacji ustrojowej w latach 1989–2000 i jej tradycje*, „Studia Kieleckie. Seria Bibliologiczno-Prasoznawcza” 2003, nr 3, s. 51–70; toż [w:] *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, t. 2, Kraków 2006, s. 181–200.

¹⁰⁶ M.W. Kolasa, *Panorama prasy Krakowa (1990–1995). W cieniu „Nagłosu” i „Brulionu”*, „Sprawozdania z Posiedzenia Komisji Naukowych PAN”, Kraków 1997, s. 104–108.

¹⁰⁷ M.W. Kolasa, *Prasa polityczna...*, „Sprawozdania z Posiedzenia Komisji Naukowych PAN”, Kraków 2001, z. 2.

¹⁰⁸ M.W. Kolasa, *Transformacja dzienników...*, „Sprawozdania z Posiedzenia Komisji Naukowych PAN”, Kraków 2000, z. 1, s. 72–75; tenże, *Sublokalna prasa Krakowa (1829–2000)*, „Małopolska” 2002, nr 4, s. 69–89; tenże, *Krakowskie czasopiśmiennictwo...*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2004, t. VII, z. 1, s. 113–144; tenże, *Krakowska prasa katolicka...*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2006, t. IV, s. 105–120. Zob. też: M.W. Kolasa, *Krakowska prasa reklamowa i reklama na łamach krakowskiej prasy w latach 1989–1998*, tamże, s. 121–128.

Henryk Czubała (*Współczesne pisma literackie Krakowa 1990–1995*)¹⁰⁹. Pojawiły się monografie i szkice o pojedynczych tytułach, np. „Tygodnik Powszechny”, których autorami m.in. byli: Jacek Żakowski: *Pół wieku pod włos, czyli życie codzienne „Tygodnika Powszechnego” w czasach heroicznych 1945–1999* (1999); Michał Jagiełło: *Próba rozmowy. Szkice o katolicyzmie odrodzeniowym i „Tygodniku Powszechnym” 1945–1953* (2001); Wiesław Sonczyk, Andrzej Brzezicki, Wojciech Lenarczyk, Zdzisław Łapiński, Zenon Ożóg, Tomasz Fiałkowski¹¹⁰. „Tygodnik Powszechny” budził nieustające zainteresowanie, było to jedyne w krajach Wschodniej Europy (nie tylko w Polsce) legalnie wydawane pismo opozycyjne wobec władz krajów realizujących koncepcje państwa komunistycznego. Stąd stało się przedmiotem licznych polemik, kontrowersyjnych ocen. Do grupy wymienionych nazwisk dołączmy jeszcze ponownie Jacka Żakowskiego z książkami: *Anatomia smaku czyli o losach „Tygodnika Powszechnego” 1953–1956* (1988), *Trzy ćwiartki wieku. Rozmowy z Jerzym Turowiczem* (1990), Roberta Jarockiego: *Czterdzieści lat w opozycji. O ludziach „Tygodnika Powszechnego”* (1999), Michała Jagiełłę i jego książkę pt. „Tygodnik Powszechny” i komunizm 1945–1953 (1988) oraz artykuł *Program kulturalny „Tygodnika Powszechnego” 1945–1953*¹¹¹, Andrzeja Micewskiego: *Współzrządzić czy nie kłamać: ZPAX i Znak w Polsce 1945–1976* (1978), liczne prace Jerzego Turowicza, Stanisława Pamuły, Stanisława Dąbrowskiego, Danuty Patkaniowskiej¹¹² oraz innych. Wśród autorów ponownie wymienię W.M. Kolasę, który nie tylko pisał o „Tygodniku Powszechnym”, ale też o wydawanym przez krakowskie środowisko skupione w „Kuźnicy” czasopiśmie „Zdanie” oraz o pismach „Wieści” i „Piasta”, a także o opozycyjnym „Brulionie”¹¹³.

¹⁰⁹ H. Czubała, *Współczesne pisma literackie...*, [w:] *Literatura, prasa, biblioteka. Studia i szkice ofiarowane profesorowi Jerzemu Jarowieckiemu w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, red. J. Szocki, K. Woźniakowski, Kraków 1993, s. 236–245.

¹¹⁰ W. Sonczyk, *Media i dziennikarstwo w opinii „Tygodnika Powszechnego”* (w kontekście obrad Okrągłego Stołu), „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2008, z. 1/2, s. 151–174; A. Brzezicki, *Wewnątrz rozdwojeni: spory o Powstanie w „Tygodniku Powszechnym” 1945–1994*, „Tygodnik Powszechny” 2004, nr 31, s. 15; W. Lenarczyk, „Tygodnik Powszechny” w latach 1945–1989, *problem bazy źródłowej i metodologii badań*, [w:] *Słownik realizmu socjalistycznego*, Kraków 2004, s. 370–376; Z. Ożóg, *Historia i misja: tydzień z „Tygodnikiem Powszechnym”*, „Fraza” 2004, nr 2, s. 310–312; T. Fiałkowski, *Dwadzieścia pięć lat temu: roczniki i archiwalia „Tygodnika” czekają na digitalizację*, „Tygodnik Powszechny” 2004, nr 16, s. 5.

¹¹¹ M. Jagiełło, *Program kulturalny...*, „Przegląd Powszechny” 1983, nr 4.

¹¹² J. Turowicz, *Początki „Tygodnika Powszechnego”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1984, s. 30–32; tenże, *Kościół nie jest łodzią podwodną*, Kraków 1990; tenże, *Wierność*, Poznań 1995; tenże, *Bilet do raju*, Kraków 1999, S. Pamuła, „Tygodnik Powszechny”, [w:] *Słownik komunikacji społecznej Kościoła*, Częstochowa 1997, s. 247–248; S. Dąbrowski, *Pogląd i idee „Tygodnika Powszechnego” 1982–1989*, „Zeszyty Naukowe WSI Opole. Nauki Społeczne”, z. 36, Częstochowa 1993, s. 43–60; D. Patkaniowska, „Tygodnik Powszechny” 1945–1953, 1956, [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1995, s. 1139–1144.

¹¹³ W.M. Kolasa, „Tygodnik Powszechny” w nowej rzeczywistości (1989–1999), [w:] *Kraków – Lwów...*, t. V, s. 689–708; tenże, *W cieniu „Zdania”. O prasie krakowskiej lewicy 1989–2000*, „Zdanie”

Kolejnym znaczącym dla Krakowa periodykiem, który budził i nadal budzi zainteresowanie badaczy, jest „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939). Już wcześniej zwróciłem uwagę, że przez pewien czas nie doczekał się własnej monografii. Sytuacja uległa radykalnej zmianie: grupa młodych badaczy dziejów prasy (Adam Bańdo, Piotr Borowiec, Ewa Bogdanowska-Spuła, Aleksandra Matykiewicz) stała się autorami wielu monograficznych książek i artykułów¹¹⁴. Szczególne miejsce zajmuje dzieło autorstwa licznych badaczy wydane w 2010 roku pt. „*Ilustrowany Kurier Codzienny*” 1910–1939. *Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa*, powstałe z inicjatywy Komisji Prasoznawczej Polskiej Akademii Nauk, Oddziału w Krakowie, pod red. G. Wrony, P. Borowca i K. Woźniakowskiego, wydane przez Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” w Katowicach. Publikację dofinansowały: Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Małopolskiej Wyższej Szkoły Zawodowej im. J. Dietla w Krakowie. Wśród autorów znaleźli się: Adam Bańdo, Piotr Borowiec, Ewa Fagelzang-Adler, Grażyna Wrona, Joanna Pruchnicka, Marek Miławicki, Wojciech Lipowski, Małgorzata Korczyńska-Derkacz, Grażyna Gzella, Michał Rogoż, Adam Ruta, Zofia Sokół, Marcin Żynda, Ewa Wójcik, Agnieszka J. Ciślikowa, Dominika Giza, Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, Sylwester Dziki, Wanda Matras-Mastalerz. Całość recenzował Jerzy Jarowiecki.

2001, nr 1/2, s. 97–101; *Między „Wieściami” i „Piastami”*. *Szkic o prasie krakowskich ludowców 1989–2000*, „Rocznik Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego” 1999/2000, nr 4, s. 141–149. Do prasy ludowej nawiązywał badaniami J. Lachendro, pisząc: „*Polski Lud*” — organ PSL Piast i jego związki z krakowskim „*Piastem*”, [w:] *Kraków – Lwów...*, t. VII, Kraków 2005, s. 496–508. O „*Brulionie*” zob. też: J. Ladorecki, „*Brulion*” — od kontrkultury po aktywną walkę o czytelnika. *Strategie komunikacyjne pisma*, [w:] *Kraków – Lwów...*, t. VII, s. 606–617; tenże, „*Brulion*” jako pismo literackie i kulturalne schyłku XX wieku, „*Acta Universitatis Lodzensis, Folia Librorum*”, z. 11, 2002, s. 47–71; M. Wieczorek, „*Brulion*” — fenomen skuteczności działania w kulturze, „*Przegląd Humanistyczny*” 1996, nr 3, s. 131–152.

¹¹⁴ Zob. przypis 105. Wymieniono w nim wiele publikacji na ten temat. Uzupełnić je można następującymi: P. Borowiec, *Jesteśmy głosem milionów: dzieje krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939)*, Kraków 2005; tenże, *Między sensacją a nauką: obraz produktów krakowskiego wydawnictwa prasowego „Ilustrowany Kurier Codzienny”*, Kraków 2005, tenże, *Polityczna działalność Mariana Dąbrowskiego, „Zeszyty Prasoznawcze”* 2005, nr 1/2, s. 105–122; tenże, *Obraz Rosji Radzieckiej, Czechosłowacji i Niemiec na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VII, s. 556–569; A. Bańdo, *Problematyka „dziesiątej muzy” na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. VIII, Kraków 2006, s. 555–562; tenże, *Obrazy kultury i literatury na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*, „*Amalae Academiae Paedagogicae Cracoviensis*”, t. 39, 2006, s. 129–138; A. Matykiewicz, „*Tajny Detektyw (1931–1934) — brukowy tygodnik koncernu „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*”, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2000, t. VII, z. 1, s. 21–37. Pełniejsza bibliografia pióra M. Rogoża znalazła się w pracy zbiorowej pt. „*Ilustrowany Kurier Codzienny 1910–1939. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa*, Kraków–Katowice 2010, s. 521–526.

W ostatnich latach wzrosło też zainteresowanie badaniami prasy powstałej w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Po 1989 roku J. Jarowiecki ogłosił rozprawę pt. *Kraków na mapie prasowej Polski w latach 1945–1948*, podkreślając znaczenie miasta, Kraków zyskał, wnosząc znaczący wkład w kształtowanie nowego modelu prasy i wyciskając trwale piętno na rozwoju polskiego dziennikarstwa. Sprzyjały temu doświadczenia dziennikarskie z lat dwudziestolecia międzywojennego. Ukazywały się w tych latach w Krakowie 173 tytuły, a wśród nich takie, jak: „Dziennik Polski”, „Piast”, „Przekrój”, „Odrodzenie”, „Twórczość”, „Tygodnik Powszechny”. Poza „Tygodnikiem Powszechnym” dużym zainteresowaniem w okresie przemian ustrojowych cieszył się „Dziennik Polski”, którego monografię opracowała Urszula Lisowska, napisała też kilka artykułów m.in. na łamach „Rocznika Historii Prasy Polskiej” oraz opublikowała dwuczęściową rozprawę „*Dziennik Polski*” 1945–1956 (2001)¹¹⁵. „Przekrojowi” uwagę badawczą poświęciła Wanda Matras, pisząc m.in. artykuły: *Marian Eile (1910–1989): bibliografia, anegdota, legenda* (2005), „Przekrój” M. Eilego — „jedyne takie pismo na osiemset milionów Słowian” czy organ „ćwierćinteligencji”? (2006) oraz pracę doktorską¹¹⁶. O „Przekroju” pisali też J. Konieczna-Trudzikowa (*Jak „Przekrój” otwierał przekłady*) oraz G. Wołowiec („Przekrój”).

Pod koniec tego przeglądu stanu badań nad prasą krakowską, która z jednej strony może mieścić się w pojęciu prasy lokalnej, regionalnej, a z drugiej — w pojęciu prasy ponadregionalnej, gdyż wiele jej tytułów miało i nadal ma zasięg ogólnokrajowy, zatrzymam uwagę czytelników na prasie lokalnej dawnego województwa krakowskiego, a obecnie — małopolskiego. Wzbudza ona zainteresowanie wielu autorów, jednakowo wnosząc do obiegu naukowe nowe ustalenia. Zacznę od doskonale napisanej książki i rozpraw Jacka Lachendry. Książka nosi tytuł *Prasa województwa krakowskiego w latach 1918–1939* (2006). W jej recenzji wydawniczej napisałem: „Autor podjął się ambitnego zadania opisanie dziejów prasy lokalnej rozległego przed 1939 r. województwa krakowskiego obejmujących lata 1918–1939 [...]. Znajomość zawartości prasy, wielu materiałów archiwalnych i piśmiennictwa naukowego pozwoliły Autorowi na osadzenie prasy w realiach epoki, uwzględnienie przy powstawaniu prasy lokalnej wielu uwarunkowań” (politycznych, społecznych, prawnych, ekonomiczno-technicznych). Przedstawił rozwój ilościowy: ukazywało się wtedy 270 tytułów, wydawano je w 37 miejscowościach. Do najbardziej aktywnych ośrodków należał Tarnów (83 pisma), Zakopane (31), Nowy Sącz (28), Biała

¹¹⁵ K. Lisowska, „*Dziennik Polski*” 1945–1956, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, t. IV, z. 1, s. 117–171; z. 2, s. 97–127; też: „*Dziennik Polski*” (1945–1970) w świetle ocen Wydziału Propagandy KWPPRiKW PZPR w Krakowie, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN”, Kraków 2001, z. 1.

¹¹⁶ W. Matras, *Marian Eile...*, „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis...*”, Kraków 2005, z. 25, s. 156–171; J. Konieczna-Trudzik, *Jak „Przekrój” otwierał przekłady*, [w:] *Czy istnieją szkoły przekładu w Polsce*, Kraków 2004, s. 123–126; G. Wołowiec, „Przekrój”, [w:] *Słownik realizmu socjalistycznego*, red. Z. Łapiński, W. Tomasiak, Kraków 2004, s. 237–239.

(16), Jasło (10), Krynica (9), po 7 tytułów ukazywało się w Bochni i Nowym Targu, po 6 — w Chrzanowie, Oświęcimiu, Wadowicach. J. Lachendro znacznie poszerzył i zweryfikował ustalenia Andrzeja Notkowskiego z lat osiemdziesiątych zawartych w dziele *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej* (1982). J. Lachendro wysoko ocenił badaną prasę, czemu dał też wyraz w odrębnej rozprawie o wymownym tytule: *Czasopisma, których pozazdrościć mógłby Kraków (nieszablonowe pisma z województwa krakowskiego w okresie międzywojennym)*¹¹⁷.

Prasa lokalna miejscowości wchodzących w skład badanego przez J. Lachendro obszaru ma też swoich autorów. Tak np. pisma Tarnowa stały się przedmiotem badań Marka Białoty, M. Flasińskiego, P. Chrzanowskiej, A. Kunisza¹¹⁸. Prasą zakopiańską m.in. zajmowali się E. Gawąd, J. Zborowski, M. Pinkwart, M. Sądowicz, Z. Sumara, J. Darowski, J. Zborowski, J. Lachendro, S. Klemensiewicz¹¹⁹. Swoich autorów posiada Nowy Sącz: T. Aleksander (*Życie społeczne i przemiany kulturalne Nowego Sącza w latach 1970–1990*, 1993), K. Golachowski (*Dzieje prasy nowosądeckiej*), B. Potoniec (*Prasa nowosądecka w latach 1891–1996*), M. Kuczek, K. Pławecka¹²⁰. Badano prasę Bochni, Chrzanowa, Trzebini i Żywca¹²¹.

Ważne ustalenia w sprawie regionalnych, lokalnych i sublokalnych mediów istniejących na obszarze Krakowa i województwa małopolskiego do obiegu naukowego wprowadził W.M. Kolasa oraz Artur Paszko. W.M. Kolasa w pracy pt. *Prasa krakowska 1989–2004: katalog tematyczny* (2005) przedstawił wyniki swych badań¹²².

---

¹¹⁷ J. Lachendro, *Czasopisma, których pozazdrościć mógłby Kraków...*, [w:] *Kraków — Lwów...*, t. V, s. 625–637; tenże, *Prasa powiatów górskich województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2000, t. 3, z. 2, s. 35–68; tenże, *Prasa województwa krakowskiego*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1999, t. 2, z. 1, s. 5–35; tenże, *Wykaz czasopism wydawanych w województwie krakowskim w latach 1918–1939 przydatnych w badaniach regionalnych*, „Małopolska” 2005, nr 7, s. 221–248.

¹¹⁸ Zob. przypis 62. Zob. nadto: M. Sądowicz, *Czasopisma, Czasopiśmiennictwo*, [w:] *Bibliografia miasta Tarnowa*, t. 2, Tarnów 1995, poz. 800–827, 4–20; 1997, t. 3, poz. 972–989, 5–20; 1998, t. 4, poz. 2–15, dziennikarstwo poz. 1551–1573; 1999, t. 5, poz. 2–23, 1331–1375; 2000, t. 6, poz. 7–24, 1732–1754; Z. Sumara, *Tarnowska „Solidarność” od stycznia 1980 do grudnia 1981 r. w świetle dokumentów i prasy związkowej w Tarnowie*, Tarnów 2000.

¹¹⁹ Zob. przypis 63. Zob. też: J. Lachendro, „*Młody Tatarnik*” — *szkolne pismo regionalne z Zakopanego*, „Wierchy” 1966; S. Klemensiewicz, *Dzieje prasy podhalańskiej*, [w:] *Kalendarz*, „Głos Podhala” 1935.

¹²⁰ Zob. przypis 61 oraz M. Kuczek, *Czasopisma młodzieży szkolnej w Nowym Sączu w okresie międzywojennym*, „Rocznik Sądecki” 1992; K. Pławecka, *Limanowa w świetle międzywojennej prasy nowosądeckiej*, „Rocznik Sądecki” 2004.

¹²¹ Zob. przypis 27.

¹²² W.M. Kolasa, *Prasa krakowska 1989–2004: katalog tematyczny: publikacja na okoliczność wystawy „Prasa krakowska w okresie przemian” 12 września – 10 listopada 2005 r.*, *Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie*, Kraków 2005.

Łącznie w katalogu zarejestrowano 910 pozycji (czasopism, stacji, portali) uznawanych za lokalne lub regionalne. Najliczniej prezentowała się tradycyjna prasa drukowana — 498 tytułów, nieco słabiej radiofonia (20 stacji) i telewizja (12). Zaprezentowany w formie wyboru wykaz serwisów internetowych, pełniących w społecznościach lokalnych funkcje quasi-prasy liczył 380 portali. Nie objęto badaniami środków masowej komunikacji o zasięgu ogólnopolskim (np. „Tygodnik Powszechny”, Radio RMF FM czy telewizję TVN) oraz wydawnictw wąsko specjalistycznych (naukowych i fachowych) i prasy reklamowej.

Przy mediach elektronicznych poślukowano się ponadto typem koncesji przyznawanej przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji, zaliczając do lokalnych te stacje, które nie mają koncesji ogólnopolskiej ani ponadregionalnej. W efekcie zakwalifikowano zarówno stacje działające indywidualnie (np. Radio Alfa), jak i w sieciach (np. Złote Przeboje, Blue), których siedziby i nadajniki są zlokalizowane na terenie Małopolski. W przypadku prasy i radiofonii internetowej oraz serwisów on-line jedynym kryterium kwalifikacji były wskazane wyżej związki tematyczne medium z regionem dystrybucji i jego — wyrażonym *explicite* — niespecjalistyczny charakter, zaś dla telewizji kablowej — emisja lokalnych programów informacyjnych, publicystycznych lub spotów reklamowych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że dominującym ośrodkiem wydawniczym okazał się Kraków (179 tytułów czasopism, 32 studiów i rozgłośni oraz 33 dużych portali WWW; razem 228 pozycji). Na dalszych miejscach ulokowały się najliczniejsze powiaty położone wokół dużych miast i terenów zurbanizowanych: ziemski tarnowski — krakowski (po 60) i ziemski nowosądecki (56). W dalszej kolejności uplasował się wadowicki (48), limanowski (47), nowotarski (42), gorlicki (39), oświęcimski (31), tatrzański (29), dąbrowski (27), bocheński (26), brzeski i suski (po 23), chrzanowski (21), miechowski (20), wielicki i grodzki (18), listę zamyka powiat proszowicki (13).

Nieco inna hierarchię obrazuje rozmieszczenie prasy drukowanej; za dominującym Krakowem (179 tytułów) plasują się dwa największe miasta powiatu: Tarnów (22) i Nowy Sącz (10) oraz kilka większych miast regionu: Gorlice (10) oraz Kalwaria Zebrzydowska, Limanowa, Zakopane i Dąbrowa Tarnowska (po 8 tytułów). Warto zauważyć, że niemal wszystkie redakcje radiowe i telewizyjne ulokowane są w dużych miastach: Kraków (16), Tarnów, Oświęcim, Nowy Sącz (po 3). Z kolei serwisy internetowe jawią się jako medium najbardziej demokratyczne — ich geograficzne rozmieszczenie w roku 2005 było wprost proporcjonalne do liczby jednostek samorządowych (średnio na jedną gminę przypadały 2 serwisy).

W artykule pt. *Małopolskie media lokalne i regionalne w świetle analiz statystycznych* W.M. Kolasy i A. Paszko przedstawiono małopolski rynek medialny. Udowodniono, że małopolski region medialny, ustępując stołecznemu Mazowszu, lokuje się jednocześnie obok Śląska i Wielkopolski w czołówce krajowej, co poświadcza liczebność i różnorodność inicjatyw medialnych. Według danych Biblioteki

Narodowej z 2003 roku ukazywało się tu 9% tytułów prasowych (woj. śląskie — 8,7%, wielkopolskie — 7,6%, mazowieckie — 36,9%)¹²³. Zdaniem autorów obiektywną miarą rynkową jest analiza nakładów. Takiej analizy dokonali, wskazując na silną korelację rynku medialnego ze wskaźnikami demograficznymi i ekonomicznymi. Obszerną rozprawę zamykają wnioskami, podtrzymującymi pogląd, że Małopolska jest jednym z największych w kraju regionalnych rynków wydawniczych. Wśród ogółu istniejących mediów 911 uznali za lokalne lub regionalne, stwierdzając, że „najliczniejsza w tej grupie jest prasa drukowana: 498 tytułów, nieco słabiej radiofonia (20 stacji) i telewizja (12). Pozostałe to lokalne portale internetowe, które *de facto* pełnią funkcję prasy”¹²⁴.

Kończąc analizę stanu badań nad prasą krakowską nie sposób nie zauważyć, że jej przedmiotem stały się znaczące prace, rozprawy i ekspertyzy opracowane przez krakowski Ośrodek Badań Prasoznawczych, niegdyś RSW Prasa-Książka-Ruch, a obecnie Uniwersytetu Jagiellońskiego, nie zawsze dostępne szerszemu kręgowi czytelników. Odnoszą się one nie tylko do mediów krakowskich, ale obejmują szeroko pojęty rynek medialny. Wśród licznych autorów znajdują się: Zbigniew Bajka, Ryszard Filas, Włodzimierz Chorążki, Ignacy Stanisław Fiut, Sylwester Dziński, spod których piór wyszły liczne publikacje¹²⁵. Wartościowe dla badań nad prasą lokalną są liczne teksty drukowane na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”¹²⁶.

¹²³ W.M. Kolasa, A. Paszko, *Małopolskie media...*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku: historia, teoria, zjawiska*, red. J. Jarowiecki, W.M. Kolasa, A. Paszko, Kraków 2007, s. 219–269. Zdaniem S. Dzińskiego, zbyt duża liczba inicjatyw może świadczyć o daleko posuniętej atomizacji rynku i jego słabości (*Leksykon prasy krakowskiej*, „Małopolska”, t. 7, Kraków 2005, s. 318).

¹²⁴ W.M. Kolasa, A. Paszko, *Małopolskie media...*, s. 252.

¹²⁵ R. Filas, „*Gazeta Wyborcza*” w regionie krakowskim i jej publiczność (1992) na tle czytelnictwa innych dzienników regionalnych, Kraków 1993; *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Wiosna–lato 1993*, t. 1, Kraków 1994; *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Jesień–zima 1993/1994*, t. 1, Kraków 1994; *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Wiosna 1995*, t. 1, Kraków 1995; *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zima 1995/1996*, t. 1, Kraków 1996; *Czytelnictwo prasy w Polsce. Jesień 1997*, Kraków 1998; *Ekspertyza w sprawie „Tygodnika Powszechnego” na rynku prasowym*, Kraków 1994 i in. [teksty niepublikowane dostępne w Bibliotece Ośrodka Badań Prasoznawczych UJ]; *Komunikowanie masowe w Polsce — lata osiemdziesiąte*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 1/2, s. 7–196; S. Dziński, *Krótki rys dziejów polskiej prasy lokalnej*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku: historia, teoria, zjawiska*, red. J. Jarowiecki, W.M. Kolasa, A. Paszko, Kraków 2007, s. 51–66; W. Chorążki, *Sytuacja mediów lokalnych w Polsce w III kwartale 2005 roku*, tamże, s. 83–98; S.I. Fiut, *Prasa bezpłatna i lokalna w Małopolsce*, tamże, s. 165–174, tenże, *Pisma społeczno-kulturalne w latach 1989–2000*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2000, nr 3/4, s. 64–81; tenże, *Pisma literacko-artystyczne w latach 1989–1996*, „Dykcja” 1997, nr 6.

¹²⁶ R. Filas, *Odbiór mediów w Polsce u progu lat dziewięćdziesiątych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3/4, s. 121–132; tenże, *Zmiany poczytności gazet i czasopism w zasięgu ogólnopolskim (1989–1992)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1/2, s. 55–74; tenże, *Zmiany w czytelnictwie prasy w latach 1995–1996*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 1/2, s. 156–167; tenże, *Kto w Polsce czyta prasę, jaką i czego w niej szuka*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 3/4 s. 26–46; tenże, *Czytelnictwo prasy w 1997 roku*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1/2, s. 168–182; tenże, *Dziesięć lat przemian...*; tenże, *Aktywność czytelnicza Polaków na przełomie wieków*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2001, nr 3/4, s. 7–36;

Wskazać można też na raporty różnych agencji badania rynku¹²⁷, ale to już temat na inną rozprawę.

---

tenże, *Prasa lokalna w budowie społeczeństwa obywatelskiego*, „Zeszyty Prawoznawcze” 2004, nr 3/4, s. 208–212; Z. Bajka, *Kapitał zagraniczny w polskich mediach*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1/2, s. 5–22; tenże, *Kapitał zagraniczny w polskich mediach. Suplement*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 3/4, s. 5–8; tenże, *Kapitał zagraniczny w polskiej prasie — lata dziewięćdziesiąte*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1/2, s. 21–35; tenże, *Historia polskiej prasy lokalnej i jej rozwój po 1989 r.*, [w:] *Poradnik dla wydawców i dziennikarzy prasy lokalnej*, t. 1, Warszawa 1997; S. Dziński, *Polskie czasopiśmiennictwo naukowe, popularnonaukowe i fachowe w roku 1993*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 3/4, s. 147–154; tenże, *Polskie czasopiśmiennictwo naukowe, popularnonaukowe i fachowe (wg stanu z I kwartału 1998 r.)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2000, nr 1/2, s. 115–133; P. Nowak, *Wybrane problemy efektywności polskich czasopism naukowych z dziedziny humanistyki*, Poznań 2000.

¹²⁷ *Mieszkańcy o problemach Krakowa. Raport z badań Instytutu Badań Marketingowych i Społecznych VRG Strategia* (czerwiec 1998), Kraków 1998; „*Gazeta Domowa*”. *Raport z badań Instytutu Badań Rynku i Opinii CEM* (maj 1995), Kraków 1995 [teksty niepublikowane dostępne w Biurze Informacji Urzędu Miasta Krakowa] i in.